

Knjižnica za vzgojo strokovnih kadrov

Oskar Hudales

Zgodovina

za nižje strokovne šole

Drugi del

(Tiskano kot rokopis)

Založila Državna založba Slovenije
(za založbo Jože Kos)

1948

J 27/e

Knjižnica za vzgojo strokovnih kadrov

Oskar Hudales

Zgodovina

za nižje strokovne šole

Drugi del

(Tiskano kot rokopis)

Založila Državna založba Slovenije
(za založbo Jože Kos)

1948

Odobreno z odlokom Komiteja za srednje in
nižje strokovno šolstvo Vlade Ljudske republike
Slovenije šte. 1296/2 z dne 4. 3. 1948. kot po-
možni učbenik za nižje strokovne šole in tečaje.

Tiskano v 18.000 izvodih

PROTESTANTSTVO

1. Zakaj je nastalo protestantstvo

Razmere v Nemčiji v začetku 16. stoletja V začetku 16. stoletja je bila Nemčija razdrobljena na mnogo majhnih držav. Nemčija je sicer imela cesarja, toda ta je bil brez moči, ker se mu vladarji posameznih malih držav niso hoteli pokoriti. Poleg teh so pridobivali na moči tudi nekateri veliki trgovci. V njihovih rokah so se zbirala ogromna bogastva.

V nemških mestih je prišlo tudi do ostrih nasprotstev in do srditih tihih bojov med posameznimi plastmi meščanov. Najbogatejši meščani (patriciji) so večino davkov zvalili na ramena ostalih mestnih prebivalcev, srednje imovitih in revnih. Sami pa so na račun teh dveh plasti želi bogate dobičke. Srednji sloj meščanov se je zaradi tega stalno bojeval s patriciji za oblast v mestih. Najteže pa so živeli plebejci (obrtniški pomočniki, obubožani meščani, navadni delavci, berači in potepuhi). Mojstri so silno izkoriščali pomočnike. Ti so se svojim izkoriščevalcem upirali ter stalno zahtevali višje prejemke, ki pa jih niso dobili.

Najteže pa je v tem času bilo življenje kmetov. Kmeta je odiralo vse: plemiči, duhovščina in meščani. Tlačani so poleg vseh drugih dajatev morali cerkvi dajati tudi deseti del vseh svojih pridelkov (desetino). Tlačani pogosto niso zmogli visokih davkov, ki so jih morali plačevati svoji gospodi in deželnemu knezu. Zato so si od meščanov izposojali denar. Meščani pa so za izposojeni denar terjali visoke obresti. Kmetom se je godilo vedno slabše. Nič ni čudnega, če so zgrabili za orožje in se uprli gospodi.

Razmere pa niso bile takšne samo v Nemčiji, temveč tudi na Slovenskem.

Razmere v cerkvi Duhovščina je v tem času popolnoma zanemarila svoj poklic. Visoki duhovniki, razni škofje in predstojniki samostanov, so se bolj brigali za politiko in za svoja zemljišča kot za trpljenje svojih vernikov. Navadni du-

Ńovniki so bili veĉinoma neizobraŹeni ljudje. Menihi po samostanih so se udajali poŹreŹnosti in popivanju. Cerkve so mnogi duhovniki spremenili v skladiŹa. Vanje so shranjevali Źito in drugi ŹiveŹ. Nekateri Źupniki so se peĉali s kupĉevanjem in gostilniĉarstvom. Da bi zadostili svojim potrebam in strastem, so tudi duhovniki izmzgavali tlaĉansko ljudstvo.

Martin Luter Vse to je vzpodbodlo nemŹkega meniha Martina Lutra, da je ostro nastopil proti papeŹu in njegovi duhovŹĉini. Ugovarjal (protestiral) je proti vsem pregreham kaŹoliŹke duhovŹĉine s papeŹem na ĉelu. Njegov nauk so zato zaĉeli imenovati protestantstvo. Luter ni priznaval papeŹa kot vrhovnega poglavarja kaŹoliŹke cerkve. Bil je zoper ustanavljanje samostanov, zoper spoved in zoper post. Trdil je, da si naj vsak ĉlovek razlaga evangelij, kakor ga razume.

Lutrov nauk se je hitro razŹiril po vsej Nemĉiji, pa tudi po ostalih deŹelah. ProtestantŹko gibanje so podprli razni deŹelni knezi (deŹelni vladarji). S pomoĉjo Lutrovega nauka so se hoteli polastiti cerkvenih posestev. Tako bi namreĉ zelo narasla njihova gospodarska moĉ. S tem pa bi deŹelni knezi postali tudi politiĉno moĉnejŹi. Znova bi utrdili svojo oblast, ki jim jo je plemstvo stalno izpodjedalo. Plemstvo se je namreĉ hotelo v svojo korist polastiti mnogih pravic, ki so jih imeli deŹelni knezi. Zategadelj so tudi plemiĉi podpirali protestantstvo. Tudi oni so se hoteli okoristiti s cerkvenimi posestvi ter na tak naĉin okrepiti svojo gospodarsko in politiĉno moĉ.

V protestantstvo pa so zaupali tudi nemŹki kmetje in mestna revŹĉina po nemŹkih mestih. Prepriĉani so bili, da jih bo Lutrov nauk reŹil bede in tlaĉanstva. Tega miŹljenja delovnih ljudi pa so se prestraŹili vsi bogataŹi. Celo sam Luter se je prestraŹil nastopa kmetov in plebejcev. Ko so se pozneje zaĉeli nemŹki kmetje, opogumljeni po njegovem nauku, upirati svoji gospodi, je Luter stopil na stran gospode. Plemiĉem je celo naroĉeval, naj uporne kmete pobijejo kakor pse.

2. Prve slovenske knjige

PrimoŹ Trubar Razmere na Slovenskem se niso mnogo razlikovale od onih v Nemĉiji. Slovenskega kmeta sta prav tako izkoriŹcala fevdalno plemstvo in duhovŹĉina. Duhovniki so se

tudi pri nas na Slovenskem brigali samo za svoje koristi. Trpljenje ljudstva jim ni bilo mar.

Iz istih razlogov kakor v Nemčiji, so se za protestantstvo zavzeli tudi plemiči na Slovenskem. V začetku so se jim pridružili mnogi meščani, pa tudi kmetje, posebno oni na cerkvenih posestvih. Vendar pa se protestantstvo med slovenskimi kmeti ni razširilo v toliki meri kot v Nemčiji.

Protestantske nauke je na Slovenskem pričel oznanjati Primož Trubar. Bil je kmečki sin, doma iz Rašice na Dolenjskem. Izučil se je za duhovnika. V mladih letih je kot duhovnik služboval v Trstu. Že tam se je seznanil z Lutrovim naukom. Pozneje je prišel v Ljubljano. Kmalu je zaslovel kot dober pridigar. V Ljubljani je začel odkrito oznanjati protestantsko vero. Kmalu je našel številne zveste vernike. Oblast ga je začela preganjati in Trubar se je moral umakniti v Nemčijo.

Tam se je njegovo delovanje šele začelo. Ker ni mogel protestantskega nauka osebno učiti, in ker je hotel za protestantstvo pridobiti čim več slovenskih ljudi, je sklenil, da bo to storil s pomočjo knjig. To pa je bila težavna naloga. Slovenci niso imeli takrat niti svoje pisave niti svojega knjižnega jezika. Trubar se je za pisanje prvih slovenskih knjig poslužil nemških črk. Kot knjižni jezik pa mu je služila njegova domača dolenjska govorica. Leta 1551. je v Nemčiji izdal prvi dve slovenski knjigi, in sicer »Abecednik« in »Mali katekizem«. Iz »Abecednika« naj bi se Slovenci naučili brati, iz »Malega katekizma« pa naj bi se pozneje seznanili z glavnimi lutrovskimi nauki. Obe knjigi so iz Nemčije pripeljali v Slovenijo in jih tu delili med ljudi. Pozneje so oblasti prepovedale uvažanje slovenskih protestantskih knjig, toda protestanti so jih kljub temu utihotapljali in sicer v sodih.

Druge protestantske slovenske knjige Primožu Trubarju so sledili tudi drugi učenj slovenski protestanti. Jurij Dalmatin je v tem času prevedel na slovenski jezik celotno sveto pismo. Adam Bohorič se je posluževal pisave, ki je bila primerna slovenskemu jeziku. Po njem so jo imenovali bohoričica. Te pisave so se posluževali vsi protestantski pisatelji. Ohranila se je dolga stoletja. Še France Prešeren je pisal svoje pesmi v bohoričici. Šele sredi 19. stoletja smo po Hrvatu Ljudevitu Gaju prevzeli našo sedanjo slovensko pisavo, ki jo imenujemo gajica.

Adam Bohorič je sestavil tudi prvo slovensko slovnico. Slovenski protestantski pisatelji pa so napisali še razne druge knjige, med njimi več pesmaric. Do konca 16. stoletja so izdali petdeset slovenskih knjig. Slovenski protestantski pisatelji so imeli velikanske zasluge za slovenski jezik in za slovensko književnost. Njihove knjige so začele širiti pismenost med slovenskim ljudstvom.

3. Konec protestantstva na Slovenskem

Boj katoliške cerkve Protestantstvo je postalo katoliški cerkvi v nekaterih državah zelo nevarno. Odvzemalo ji je vedno več vernikov. Zato je katoliška cerkev začela proti protestantom oster in neizprosni boj. Španski plemič Ignacij Lojola, ki je bil silno vnet katoličan, je ustanovil poseben duhovniški red — jezuite. Naloga jezuitov je bila, da se brezobzirno bore proti vsem sovražnikom katoliške cerkve, torej tudi proti protestantom. Da bi jezuiti dosegli ta svoj namen, so se posluževali vseh sredstev. Znali so si pridobiti vse vplivne ljudi, razne vladarje in plemiče. Te so izrabili za to, da so se borili proti neprijateljem katoliške cerkve in papeža. Jezuiti so imeli močno oporo tudi pri avstrijskih vladarjih. Tem je protestantsko plemstvo izpodjedalo njihovo oblast in so zatem začeli hudo preganjati protestante v vseh avstrijskih deželah, torej tudi na Slovenskem.

Verske komisije Glavni preganjalec slovenskih protestantov je bil avstrijski nadvojvoda Ferdinand. Zvest in vnet pomočnik mu je bil tedanji ljubljanski škof Tomaž Hren. Nadvojvoda Ferdinand je najprej iz svojih dežel pregnal vse protestantske učitelje in duhovnike. Potem je ukazal tudi meščanom, da se morajo vrniti v katoliško cerkev. Ker ga niso ubogali, je ustanovil posebne »verske komisije«. V Ljubljani je to »versko komisijo« vodil škof Tomaž Hren. »Verske komisije« so dobile na razpolago čete vojakov, ki so hodili iz kraja v kraj ter z orožjem v roki prisilili ljudi, da so se vrnili v katoliško vero. Mnogo protestantov so izgnali in jim zaplenili premoženje. Zaprli so protestantske cerkve. Tomaž Hren pa je velel sežgati tudi vse slovenske protestantske knjige. Le sv. pismo je dovolil uporabljati svojim duhovnikom. Morali pa so zato imeti njegovo posebno dovoljenje. Do naših časov se nam je ohranilo samo nekaj redkih izvodov slovenskih protestantskih knjig.

Eden glavnih vzrokov, da se protestantstvo na Slovenskem ni obdržalo, pa je bil predvsem ta, da meščani niso-ostali zvesti protestantskim plemičem. Radi so se zopet odločili za katoliško vero in stopili na stran deželnega kneza, nadvojvode Ferdinanda. Vedeli so namreč, da jim bo deželni knez dal mnogo več svobode pri trgovanju, kot bi je dali plemiči. Škof Hren je podpiral meščane. Zato so meščani radi sledili njegovim pozivom in so se odrekli protestantstvu.

Od protestantstva so se odvrnili tudi kmetje, ko so uvideli, da jim Lutrov nauk ne more olajšati težkega življenja, saj so ta nauk obračali plemiči le v svojo korist.

Protestantstvo je torej bilo na Slovenskem kmalu zatrto. Do današnjih dni se je na Slovenskem ohranilo manjše število protestantov samo v Prekmurju.

Ko je bilo protestantstvo na Slovenskem odpravljeno, se je nehalo tudi vse književniško delo. Redki katoliški duhovniki so sicer poskušali nekaj napisati v slovenskem jeziku, a niso imeli mnogo uspehov. V naslednjih osemdesetih letih so izdali samo pet nepomembnih knjig.

Po odpravi protestantstva se je za dolgo dobo zaustavilo tudi širjenje pismenosti med slovenskim delovnim ljudstvom. Na boljše se je v tem oziru obrnilo šele mnogo pozneje, ko je avstrijska cesarica Marija Terezija začela pospeševati šolstvo v svoji državi.

GRAŠČAKI IN KMETJE

1. Gradovi in življenje v njih

Kakšen je bil grad Na slovenski zemlji so začeli gradove postavljati razni nemški plemiči, ki so prišli na Slovensko in tu živeli od dela slovenskih kmetov. Gradove so morali zidati naši ljudje. Razvaline teh gradov vidimo v naših krajih še dandanes. Gradove so najraje zidali na težko pristopnih krajih. Največkrat je grad stal na strmem hribu ali na visoki skali.

Grad je obdajalo visoko in močno obzidje. Znotraj obzidja so bile zgradbe za gospodo in številno služinčad. Navadno je sredi gradu bilo dvorišče z vodnjakom. V obzidju so zgradili več trdno zidanih stolpov. Na obzidju in na stolpih so bile posebne strelne line. Pod stolpi so se navadno nahajale strašne grajske ječe; vanje so zapirali neposlušne podložnike in vojake. Hrano so jim spuščali skozi odprtino v stropu. Skozi glavni grajski stolp so vodila težka in dvojna vrata. Od vrat so preko širokega in globokega jarka spuščali pridvižni most. Vrh najvišjega stolpa je stal stražnik. S trobeŕto je grajski gospodi naznanjal prihod prijateljev ali sovražnikov.

Notranjost gradu V gradu so se nahajale sobe ter večje in manjše dvorane. Okna so bila majhna in povečini zastrta z lesenimi zapahi, z oljnatim papirjem ali s kožami. Stekla tedaj še niso poznali ali jim je bilo predrago. Pozimi je bilo v gradovih bolj pusto. Ni bilo poštene razsvetljave niti dobrih peči. Tedanja ognjišča so dajala mnogo dima, a malo toplote. Grajska služinčad je stanovala navadno v majhnih dvoriščnih hišicah blizu hlevov in gospodarskih poslopij.

Življenje v gradovih Grajska gospoda je navadno vse svoje življenje preživela v brezdelju. Kadar so moški bili v gradu, so poležavali po klopeh, se gostili in popivali ter igrali razne lovske in bojne igre. Urili so se v mečevanju, streljanju

z loki ter v metanju sulice. Samo ženske so nekaj delale: vezle so, tkale in šivale.

Na večjih gradovih so imeli grajske norce. To so bili burkeži, ki so gospodo zabavali s svojimi šalami. Od časa do časa se je na gradu oglasil tudi kak potujoči pevec. Ostal je na gradu nekaj dni, kjer so ga radi pogostili. Gospodi je prepeval pesmi o raznih junakih in povedal grajskim razne novice. Potem pa je zopet šel dalje.

Viteške igre, lov in ropanje Kadar se je plemič (vitez) odpravil na boj, se je oblekel v bojno opremo. Na glavo si je poveznil železno čelado. Čez hrbet in prsi si je navlekel železen oklep. Opasal si je meč. V levico je vzel ščit, v desnico pa sulico. V boju so ga spremljali njegovi spremljevalci (oprode). Bojevali so se poč ali na konjih. Kadar ni bilo vojne, so včasih priredili večdnevne viteške igre. Na teh igrah so se vitezi pred mnogimi gledalci bojevali med seboj. Borila sta se dva drug proti drugemu ali pa skupina proti skupini. Zmagovalca v teh tekmah so bogato nagradili.

Tudi na lov so plemiči mnogo hodili. Če je tako naneslo, so sedeč na konjih, podili divjačino preko žitnih polj. Niso se zmenili za škodo, ki so jo pri tem naredili kmetom. Trpeti jo je moral kmet sam.

Sčasoma so se mnogi obubožani ali denarja željni plemiči izpremenili v navadne roparje. Iz utrjenih gradov so prežali na svojo okolico. Kadar so ugledali skupino slabo oboroženih trgovcev, ki so prenašali blago iz kraja v kraj, so jih uapadli. Kdor jim ni ušel, so ga ubili, blago pa so si prisvojili.

2. Tlačanstvo in tlačani

Kako je nastalo tlačanstvo Graščaki so bili lastniki velikih zemljišč ali kar večjih pokrajin in celo dežel. Ta zemljišča so jim bili dodelili v uporabo frankovski kralji. Skupno z zemljo, pašniki, gozdovi, potoki so graščaki dobili tudi vse pripadajoče nesvobodne kmete, ki so morali za plemiče obdelovati polja. Graščaku pa so bili podložni tudi vsi tisti, ki niso imeli svoje zemlje, a so jo dobili v obdelavo od plemiča. Grajski podložniki so morali graščaku plačevati davke in mu dajati del pridelkov. Določeno število dni so morali brezplačno delati na graščakovem polju. Delo na graščakovem polju so imenovali tlaka. Tisti, ki so to delo oprav-

ljali, pa so se imenovali tlačani. Naši predniki so tlačanili več stoletij.

Svobodni in ne-svobodni kmetje Le redki kmetje so bili svobodni. To so bili nekdanji člani zadrug, ki so si bili zadržno zemljo razdelili med seboj. Svobodnim kmetom ni bilo treba izpolnjevati tlačanskih dolžnosti. Svobodnih kmetov pa je bilo iz leta v leto manj. Graščaki so polagoma zaslužnili tudi nje.

Graščak je svoje podložnike lahko prodal z zemljo vred ali pa zamenjal za druge tlačane. Podložnik tudi sam ni smel zapustiti posestva. Če je ušel, so ga preganjali in kaznovali. Tlačanova last so bile samo premičnine (orodje, vozovi, živina), do čim je zemljo dobil od graščaka v zakup.

Urbarji Podložniki so svoje dajatve plačevali v pridelkih in pozneje tudi v denarju. Graščaku so dajali različne količine žita, lanu, vina, platna, lesa, kokoši, svinj itd. Nekatere hiše so morale preskrbeti razno kožuhovino, druge hiše ribe ali razno orodje.

S tlako so podložniki brezplačno opravljali najrazličnejša dela: orali so, kosili, popravljali ceste in poti, zidali razne zgradbe, vozili les, redčili gozdove, oskrbovali vinograde in vršili še druga podobna dela. Pač pa je bilo tlačanom nekaj časa dovoljeno, da so lahko pasli svojo živino na grajskih pašnikih, da so smeli grabiti listje v plemiških gozdovih in loviti ribe v potokih in rekah. Šeasoma pa so graščaki pozabili tudi na te pravice, ki so jih imeli tlačani.

Vse podložniške dajatve, dolžnosti in pravice so bile zapisane v posebnih knjigah, ki so jih imenovali urbarji. Kar ni bilo zapisanega v urbarju, tega tudi graščak ni smel zahtevati od kmeta. Grajski oskrbnik ali valpet je skrbel za to, da so podložniki točno izpolnjevali svoje dolžnosti. Kmetje pa niso bili podložni samo graščakom. Mnogo kmetov je bilo podložnih tudi raznim škofom in samostanom. Njim pa so prav tako morali plačevati davke, dajati desetino in hoditi na tlako.

Sodstvo Graščak je bil svojim tlačanom edini sodnik. Sam je zapovedal in prepovedal vse, kar je hotel. Nihče ga od tega ni mogel odvrniti. V posameznih vaseh so graščaki postavili enega izmed kmetov za župana ali »rihterja«. Ta je v graščakovem imenu razsojal manjše spore. Njegova hiša je za nagrado uživala nekaj posebnih pravic. Seveda je moral župan razsojati tako, kot je to hotel graščak.

3. Življenje kmetov pod graščaki

Hiše

V dobi tlačanstva so naši predniki živeli v zelo preprostih in nezdravih hišah. Ponekod so te bile lesene, ponekod zidane. Marsikje pa so bile kmečke hiše na pol zidane, na pol lesene. Lesenega poda v njih ni bilo. Za pod jim je služila stlačena ilovica. Tudi dimnikov niso imele te hiše. Dim^o je z ognjišča uhajal skozi vrata ali streho. Po veliki večini so bile hiše tedaj krite s slamo. Navadno so pod isto streho stanovali ljudje in živali. Del hiše je bil odmerjen ljudem, drugi del pa živalim.

V tlačanskem času so se ljudje hranili s tem, kar so sami pridelali. Glavna hrana jim je bila kaša, prosena in ječmenova. Uživali pa so tudi kruh, mleko in mlečne izdelke. Krompir in fižol takrat pri nas še nista bila znana. Namesto fižola so naši predniki sejali mnogo leče. Kruh so pekli iz pšenične, ržene ali ovsene moke, ker jim tudi koruza takrat še ni bila znana. Od sočivja so uživali predvsem bob, zelje in repo. Tudi ajde so v tistih časih sejali več kot sedaj. Redili so mnogo goveje živine in drobnice. Iz mleka so izdelovali sir, ki je bil priljubljena jed slovenskih tlačanov. Tudi sladkor jim je bil tedaj še neznan. Mesto njega so uživali med.

Obleka

Ovce so kmetom dajale volno, ki so jo sami predli in tkali. Največ oblačila pa so si naredili iz platna. V platno so se oblačili moški in ženske. Tkali so ga iz lamu in iz konoplje. Noša je bila v raznih krajih različna. Na Gorenjskem so se oblačili drugače kot v Istri, na Koroškem drugače kot v Prekmurju. Moški so skoraj povsod nosili širokokrajne klobuke, ženske pa umetno zvezane rute, ki so jim rekle peče ali avbe.

Dandanes se na Slovenskem nikjer več ne oblačijo samo v narodne noše. Ljudje nosijo obleko iz blaga, ki so ga izdelali v tovarnah.

Jezik

Naši predniki tlačani so povsod in stalno govorili v svojem materinskem jeziku, to je slovenski. Pri skupnem delu doma in na polju so si krajšali čas s prepevanjem slovenskih narodnih pesmi. Svojim otrokom so starši radi pripovedovali slovenske narodne pripovedke, bajke in pravljice. Po vseh naših krajih se je širila ljubezniva slovenska govorica, ki nemškim plemičem ni bila všeč. Nemških plemičev ni več v naših krajih, naš rod in naš jezik pa sta se ohranila do današnjih dni. Živela bosta srečno v novi Titovi Jugoslaviji.

KMEČKI UPORI

1. Zakaj so se kmetje začeli upirati

Velike zahteve graščakov Ko se je razvila trgovina, so bogatejši ljudje lahko kupovali tudi take reči, ki jih dotlej niso poznali. Iz vzhodnih dežel so trgovci prinašali v naše kraje

razne dišave, svilo in dragocenosti. Vse to so plemiči hoteli kupovati zase in za svoje družine. Tuje blago pa je bilo silno drago. Potrebni denar so plemiči lahko dobili samo od svojih tlačanov. Zato so od njih terjali vedno večje dajatve v pridelkih in denarju. Niso se zmenili za to, kje naj kmet vzame. Kmeta so izkoriščali vedno huje. Zgodilo se je, da je graščak dal kmetu svoje lovske pse v rejo. Če je medtem kmetu pes poginil, mu je graščak vzel zanj celega vola ali vsaj kravo. Graščaki so svoje podložnike prisilili, da so od njih za drag denar kupovali pokvarjeno, skisano vino. Zahtevali so, da so tlačani svoje žito nosili samo v grajske mline, kjer so jim odvzemali več moke, nego drugi mlinarji. Kmeta so ropali na najrazličnejše načine.

Nečloveško ravnanje z ljudmi Graščaki so tudi nečloveško ravnali z ljudmi. Neusmiljeno so iztirjevali davke in druge dajatve. Teh dajatev jim nikdar ni bilo dovolj. Vedno znova so v podložne vasi pošiljali svoje valpte in biriče, ki so surovo iztirjevali davščine. Za vsak malenkosten prestopok so kmete pretepali, mučili, metali v strašne grajske ječe in jih ubijali.

Druge nadloge Mnogo pa so naši predniki v tistih časih trpeli tudi zaradi drugih nadlog. Razne nalezljive bolezni so jih trpinčile. Najhujša med njimi je bila kuga. Nekatere vasi so zaradi kuge popolnoma izumrle. Včasih so se pojavile kobilice v takem številu, da so požrle vse zelenje. Posledica je bila lakota. Pogoste so bile tudi sušne letine. Zemlja je včasih tako slabo rodila, da so morali ljudje stradati. Pogosto so na Slovensko udrli tudi Turki. Ropali so živež in živino. Ubijali so starce, mlade ljudi pa so odpeljali v sužnost.

Z izgovorom, da rabijo denar za vojno proti Turkom, so graščaki naložili tlačanom nove davke. Ljudje so jih plačali, gospoda pa Turkov kljub temu ni zaustavila.

Trpljenje delovnega ljudstva je bilo vsak dan hujše. Graščaki pa se za vse to niso dosti zmenili. Izžemali so svoje tlačane nemoteno dalje. Zato so kmetje poskušali, da si sami poiščejo svoje pravice. Uprli so se plemičem z orožjem v rokah.

2. Kmečke vojne

Prvi upor Prvič so se na Slovenskem uprli kmetje leta 1478., in sicer na Koroškem. Sklenili so zvezo ali »punt«
proti vsem grajskim izkoriščevalcem. Dogovorili so se, da bodo cesarju, plemičem in župnikom plačevali samo toliko, kolikor je zapisano v urbarjih. Napadli so nekatere gradove. Borbe proti graščakom pa niso mogli nadaljevati, ker so prav tedaj pridrli Turki v deželo. Kmetje so se postavili Turkom v bran, toda Turki so jih razgnali in mnogo pobili. S tem je bilo tudi konec prvega upora.

Vseslovenski upor Drugič so se kmetje uprli leta 1515. Takrat so se nad svoje zatiralce dvignili kmetje po vsej Sloveniji. Sklicali so veliko zborovanje v Slovenskih Kojnicah. Na zborovanju so zahtevali, naj jim gospoda vrne »staro pravdo«, to se pravi, da so kmetje terjali stare pravice. Zahtevali so, da plačujejo samo tiste dajatve, ki so zapisane v urbarjih, in nič več.

Po vsej Sloveniji je šel klic: »Le vkup, le vkup, uboga gmajnal! Za staro pravdo!« Kmetje so zgrabili za orožje in se zbirali v večje čete. Pa tudi plemiči niso čakali. Plemstvo je nad uporne kmete poslalo močno vojsko. Pod vodstvom plemiča Jurija Herberstajna je cesarska vojska premagala uporne kmete. Plemiči so pobili ulete voditelje upora. Ostalim upornikom pa so naložili še poseben »uporniški davek«.

Veliki hrvatsko-slovenski upor Leta 1573. so se v Hrvatskem Zagorju uprli kmetje okrutnemu graščaku, madžarskemu grofu Ferencu Tahiju. Tahij je imel posestva tudi na Slovenskem. Uprli so se mu tudi slovenski podložniki. Iz tega pa se je kmalu razvil splošen upor proti graščakom na južnem Štajerskem in v Hrvatskem Zagorju.

Voditelj upornikov je bil Matija Gubec, kmet iz Hrvatskega Zagorja. Vojaški poveljnik upornih kmetov je bil Ilija Gregorič. Prišlo je do težkih borb med upornimi kmeti in plemiškimi vojskami. Del upornih kmetov je bil premagan pri Krškem. Drugi del uporniške vojske so plemiči premagali pri Sv. Petru pod Sv. Gorami. Ilija Gregorič je zbežal, a so ga na begu ujeli. Odpeljali so ga na Dunaj in ga tam usmrtili.

Prav tako je bila premagana tudi glavna kmečka vojska. Zbrana je bila pri Stubici. Vodil jo je sam Matija Gubec. Kmetje so se hrabro borili, a so jih plemiči le premagali. Gubca so ujeli živega. Pozneje so ga v Zagrebu posadili na žareč prestol in ga krónali z žarečo krono. Posmehovali so se mu kot kmečkemu kralju. Umril je v strašnih mukah.

Kmetje so se pozneje še večkrat uprli. Vselej brez uspeha. Dolga stoletja so se borili za zemljo in pravico. V revolucijskem letu 1848. so sicer kmetje dobili večino zemlje v svojo last, a so jo morali odkupiti. Vsem tistim kmečkim ljudem, ki zemlje niso imeli, pa je bila brezplačno dodeljena šele v Titovi Jugoslaviji.

Zdaj je kmet svoboden. Nič več ne tlačani raznim tujim in domačim gospodom.

ILIRIJA

1. Francoska revolucija

Vzroki revolucije

Ob koncu 18. stoletja je bilo v Franciji čez devet desetih kmetov. Ena slaba desetina pa je bila trgovcev, obrtnikov, delavcev, posestnikov velikih delavnic (manufaktur), plemičev in duhovnikov. Vsa ta francoska družba se je delila na tri stanove. Prvi stan je bila duhovščina, drugi stan so bili plemiči, v tretji stan pa so poleg buržoazije in kmetov prištevali še vse ostale ljudi. Čeprav je bil tretji stan najštevilnejši, ni bila oblast v njegovih rokah. Vso oblast je imel kralj, ki so ga podpirali plemiči in duhovniki.

Prva dva stanova sta uživala vse pravice. Vseh najboljših in najvažnejših služb v državi so se polastili plemiči in duhovniki. Davkov niso plačevali skoraj nobenih. Mnogi med njimi so bili lastniki velikih posestev. Silno so izkoriščali podložne kmete.

Francoski kmet je moral svojemu zemljiškemu gospodu dajati četrtno pridelkov, desetino vseh pridelkov pa duhovščini. Zemljiški gospodi je moral kmet plačevati tudi razne pristojbine. Razen tega je od kmetov terjal visoke davke tudi kralj, ki je bil velik zapravljivec. Kmetje so živeli v veliki revščini. Bili so silno nezadovoljni.

Prav tako nezadovoljni so bili obrtniki in trgovci. Tudi od njih je kralj terjal visoke davke. Zato so mojstri zahtevali od svojih pomočnikov in vajencev vedno več dela, plačevali pa so jih vedno slabše. Obrtniki so bili združeni v posebna društva, ki so jih imenovali cehi. Po cehovskih pravilih so smeli obrtniki izdelovati samo določeno blago. Tudi niso smeli blaga izdelovati toliko, kot bi sami hoteli. Zaradi vsega tega so bili nezadovoljni tako obrtniki kot njihovi pomočniki in vajenci.

Plemiči in duhovniki so tudi trgovcem delali mnogo ovir. Francoski trgovci so v tuje dežele prodajali razno blago: vino, žito, volno, čipke, porcelan in mnoge druge reči. Trgovina pa se ni mogla razvijati. Od blaga, ki je bilo namenjeno za trgovino, so namreč ple-

miči, škofje, samostani in kralj pobirali velike davke in carine. Zato so si tudi trgovci želeli drugačnega stanja.

Revolucija in njena zmaga

Nezadovoljstvo je bilo vsak dan večje. Ljudje niso mogli več prenašati samovolje kralja, plemičev in duhovščine. Začeli so se upirati. Upirali so se zatirani kmetje, izkoriščani delavci po malih in velikih delavnicah ter revni prebivalci mest. Francoska država pa je prišla tudi v veliko denarno stisko. Kralj in kraljica ter njuni sorodniki so delali vedno večje dolgove ter zato zahtevali tudi vedno večje davke. Kralj je sklical zastopnike vseh treh stanov, da bi mu privolili novo posojilo. Zastopniki tretjega stanu pa so zahtevali več pravic in odpravo raznih davkov in carin. S tem so hoteli doseči, da bi se industrija in trgovina svobodno razvijali. Med zastopniki tretjega stanu so bili samo zastopniki meščanstva, ni pa bilo nobenega kmeta in delavca. Zato so meščani terjali pravice samo zase, vodstvo teh predstavnikov pa je prišlo v roke bogatih trgovcev in drugih bogatašev.

Predstavniki vseh treh stanov se niso mogli zediniti. Več kot mesec dni so se prepirali med seboj. Ker ni prišlo do sporazuma, so se predstavniki tretjega stanu proglasili za najvišjo oblast v državi, za Narodno skupščino. Izjavili so, da so oni predstavniki velike večine francoskega naroda in bodo ustavili plačevanje davkov, če bi jih kralj razgnal. Zborovali so ločeno od predstavnikov prvega in drugega stanu.

Kralj pa je hotel s silo razgnati predstavnike tretjega stanu. Skupščinsko dvorano je obkrožil z močnimi stražami. Prav tako je glavno mesto Pariz obkolil z dvajset tisoč vojaki. Razburjenih in upornih prebivalcev Pariza pa to ni uplašilo. Spopadli so še s kraljevimi vojaki. Del vojaštva pa je prestopil na stran upornikov. Skupno so nato napadli še znano pariško trdnjavo Bastiljo in jo zavzeli 14. julija 1789. S tem pa je tudi zmagala francoska revolucija. Kralj si ni upal napasti zmagovitih meščanov. Po vzgledu Parižanov so si zastopniki tretjega stanu prilastili oblast tudi v vseh drugih važnih krajih države. Uprli so se tudi kmetje ter zažgali gradove in listine, v katerih so bile razpisane njihove dolžnosti do plemičev in duhovščine.

Oblast buržoazije

Zmago upornega francoskega ljudstva so izkoristili bogati meščani (buržoazija) in vzeli oblast v svoje roke. Med ljudstvom pa je vrelo še dalje, ker mu namreč tudi buržoazija ni dala popolne svobode in vseh pravic.

Vladarji ostalih velikih evropskih držav so se zelo bali, da se ne bi po vzgledu Francozov uprta tudi njihova ljudstva. Pripravljali so se na napad na Francijo. Hoteli so zadušiti francosko revolucijo. Francija se je zategadelj zapletla v vojno z mnogimi evropskimi državami: s Prusijo (Nemčijo), Avstrijo, Anglijo, Holandijo... Francoski kralj si je želel, da bi tuje države napadle in premagale Francijo, ker je s pomočjo tujih vladarjev spet upal dobiti vso oblast v svoje roke. Zato so ga revolucionarji odstranili in proglasili republiko. Vendar je tudi po tem ostalo na oblasti mnogo takih ljudi, ki so hoteli obnoviti kraljevino. Tem ni bilo mnogo za to, da bi odpravili predpravice, ki so jih uživali bogati plemiči in duhovščina. Proti tem se je borila stranka »jakobincev«, to je tistih meščanov, ki niso hoteli videti na oblasti nobenega bogatega plemiča ali duhovnika. Zato pa so jakobince podprli tudi kmetje in delavci. S pomočjo kmetov in delavcev so jakobinci zmagali. Ko so jakobinci prišli na oblast, so kmetom brezplačno razdelili plemiško zemljo ter odpravili brez odškodnine tudi vse dolžnosti, ki so jih imeli kmetje do fevdalne gospode. Zaplenili so tudi zemljo tistih Francozov, ki so pred revolucijo zbežali v tujino. Zaplenjeno zemljo so razdelili na male dele in jih prodajali kmetom.

Da bi preprečili draginjo, so jakobinci določili različnim življenjskim potrebščinam cene, ki jih trgovci niso smeli samovoljno zvišati. Kljub temu so ljudske množice še vedno težko živele. Revni meščani si niso mogli kupiti zemlje, ki je bila naprodaj. Jakobinci pa nikakor niso hoteli dovoliti splošne enake razdelitve zemlje. Tudi delavcem niso dovolili, da bi se združevali in se združeni borili za svoje pravice. Delavcem tudi niso zvišali plač.

Napoleon Jakobinci so temeljito preuredili tudi francosko vojsko, ki je zmagovala v vseh bitkah. Mlada francoska vojska je zmagovala predvsem zato, ker je francosko ljudstvo junaško in odločno branilo vse pridobitve revolucije. Branilo je svobodo izdelovanja industrijskih predmetov in svobodno kmečko zemljiško lastnino.

V borbi proti sovražnikom francoske republike se je posebno odlikoval mladi general Napoleon Bonaparte, ki je vodil svoje vojake od zmage do zmage.

Dokler je francoska vojska branila revolucijo, je vodila pravično vojno. Potem pa so se razmere spremenile. Oblasti v Franciji so se namreč polastili bančniki in drugi denarni moškočniki. Svojo oblast

so hoteli ubraniti pred zunanji in notranji sovražniki. Notranji sovražniki velike buržoazije so bili predvsem delovni ljudje, ki so terjali svoje pravice. Bogataši so zategadelj poklicali Napoleona v Pariz, da bi z vojaštvom zaščitil njihove koristi. Napoleon je s pomočjo bogatašev razgnal izvoljene ljudske zastopnike in se oklical za francoskega cesarja.

Ko je Napoleon ukrotil domače in zunanje nasprotnike, je začel osvajati tuje dežele. Tako se je pravična obrambna vojna francoskega ljudstva izpremenila v nepravično osvajalno vojno francoske buržoazije.

2. Ilirske province

Ustanovitev Ilirije

Ko je leta 1809. premagal Napoleon tudi Avstrijo, si je prisvojil slovenske in hrvatske dežele. Te je združil v posebno celoto, ki jo je imenoval Ilirske province ali kratko Ilirija. Iliriji je pridružil tudi Trst z Istro ter Dalmacijo z Dubrovnikom in Kotorom. Ilirija pa ni bila samostojna država, temveč samo del velikega Napoleonovega cesarstva.

Ureditev Ilirije

Glavno mesto Ilirije je bila Ljubljana. V Ljubljani je prebival maršal Marmont, ki je vladal Iliriji v Napoleonovem imenu. Njegova oblast je bila zelo velika, ker je bil Marmont v Iliriji tudi vojaški poveljnik. Višji uradniki so bili samo Francozi. Le nižji uradniki so bili lahko tudi domačini. Prebivalcev Ilirije Francozi niso imenovali Slovenci ali Hrvāti, temveč so jih nazivali s skupnim imenom Iliri.

Pod vladu Francozov se je v življenju Ilirije marsikaj izpremenilo. Izpremembe pa delovnemu ljudstvu v glavnem niso prinesle nobenega izboljšanja. Življenje delovnega človeka se je celo poslabšalo. Francozi so sicer razglasili, da so pred zakonom vsi ljudje enaki in da imajo vsi enake pravice in dolžnosti. Kljub tem lepim besedam pa Napoleonova oblast ni odvzela graščakom zemlje in je ni razdelila med kmete. Nič ni ukrenila niti proti temu, da so graščaki pobirali dajatve od kmetov kakor pred prihodom Francozov. Le obrtniki so za izvrševanje svoje obrti dobili vso svobodo.

Pač pa je Napoleonova oblast naložila ljudstvu velikanske davke in druge dajatve. Vsako leto je morala Ilirija plačevati skoro 10 milijonov frankov. Razen tega so Francozi pobrali mnogo moških v svojo

vojsko. Tako so se morali tudi številni Slovenci bojevati za Napoleona in francoske bogataše daleč v tujih deželah.

Da bi svojo oblast med slovenskim ljudstvom čimbolj utrdili, so Francozi dali slovenskemu jeziku mnogo več pravic, kot jih je užival pod Avstrijo. Na ta način so tudi hoteli Slovence čimprej seznaniti s pridobitvami francoske revolucije. Iz šol in uradov so izrinili nemščino, ki je pod Avstrijo bila uradni jezik. Ustanovili so razne nove šole, v katerih so se učenci učili v slovenskem jeziku.

Valentin Vodnik Takrat je v Ljubljani živel menih Valentin Vodnik. Ljubil je svoj materni jezik slovenščino in je zlagal pesmi v slovenskem jeziku. Bil je prvi slovenski pesnik. Slovenci še dandanes radi berejo njegove pesmi. Vodnik je že pod avstrijsko oblastjo začel v Ljubljani izdajati prvi slovenski časopis »Ljubljanske novice« (leta 1797.). V tem času je izdal tudi več knjig, namenjenih slovenskemu ljudstvu. Zelo se je razveselil prihoda Francozov, saj so Francozi dali slovenščini mnogo pravic in ustanovili več slovenskih šol. Kmalu po prihodu Napoleonove vojske v Slovenijo je spesnil pesem »Ilirija oživljena«, v kateri opeva vstajenje slovenskega naroda.

Valentin Vodnik je dobro govoril tudi francoski in italijanski. Francozi so ga zato postavili za ravnatelja gimnazije v Ljubljani, za upravitelja obrtnih šol in za nadzornika vseh osnovnih šol. Kot tak je Vodnik naredil mnogo koristnega za slovensko šolstvo in za slovensko književnost.

Konec Ilirije Slovensko ljudstvo je bilo kljub Vodnikovim prizadevanjem takrat še silno nezavedno. V svoji nezavednosti ni moglo razumeti, da je francoska revolucija prinesla velik napredek, ker je omogočila svobodni razvoj trgovine in industrije. Francozi pa so se ljudem v Iliriji zamerili še s tem, ker so izterjevali velike davke in mlade moške pobirali v vojake, ki so zanje krvaveli po tujem svetu. Zato pa slovensko ljudstvo ni podpiralo Francozov.

Pozimi leta 1812. je nastopil konec Napoleonovih osvajalnih vojn in njegove moči. Napoleon se je bal močne Rusije in jo je napadel, da bi uničil njeno vojno silo. S svojimi vojskami je prodrl celo do Moskve. Ruske čete pa so se mu trdovratno upirale. Vse ljudstvo se je borilo proti Napoleonovim osvajalcem. Ruski kmetje so se že takrat zbirali v partizane in napadali Napoleonove vojake. Celotno Moskvo so Rusi zažgali, da bi Napoleonova vojska ne imela kje pre-

zimiti. Vse to je Napoleona pris'lilo, da se je umaknil. V strašni zimi so Rusi popolnoma uničili veliko Napoleonovo armado.

Odslej je Napoleon doživljal poraz za porazom. Zato so ga odstavili kot cesarja in ga poslali v pregnanstvo, najprej na otok Elbo. Od tam se je še enkrat vrnil in vladal Franciji sto dni. V vojni z Angleži in Prusi pa je padel v angleško ujetništvo. Angleži so ga poslali na daljni otok sv. Heleno, kjer je v pregnanstvu tudi umrl.

Z Napoleonovim koncem je bilo konec tudi Ilirije. Leta 1813. si je Ilirske province zopet prisvojila Avstrija. Avstrijci so v teh krajih odpravili vse svoboščine, ki so jih uvedli Francozi. Nemščina je zopet postala uradni jezik in je tudi iz šol izrinila slovenščino.

Nekaj sledov pa je francoska revolucija le pustila med Slovenci in Hrvati. Ljudje so začeli razumevati, da se bodo morali upreti plemičem in samovolji avstrijskega cesarja, če hočejo živeti bolj svobodno, kot so živeli dotlej.

SLOVENCİ POD AVSTRIJO

1. Krvavi dnevi v Franciji

**Francija v letu
1848.**

V Franciji je kmalu po revoluciji leta 1789. prišla na oblast velika buržoazija. Ta je odpravila krvavo priborjeno republiko in oklicala monarhijo. Velika buržoazija je gledala samo na svoje koristi. Grabila je bogastva na račun delovnih ljudi. Vsled tega ni bila zadovoljna tudi mala buržoazija, ker namreč ni imela istih pravic z veliko buržoazijo. Volivno pravico so po takratnih zakonih imeli samo tisti, ki so plačevali visoke davke. Zato pa so lahko v državno oblast bili izvoljeni samo bogati davkoplačevalci. Poslanci in ministri so mogli postati samo premožni ljudje. Samo bogataši so torej odločali o važnih državnih zadevah. Mala buržoazija je bila zategadelj zapostavljena. Nič čudnega torej ni, če je zahtevala, naj se volivni zakon tako spremeni, da bi tudi mali buržuji dobili volivno pravico in s tem tudi pravico do soodločevanja v vseh važnih državnih poslih.

Francoski vladar pa ni hotel ničesar vedeti o vseh teh zahtevah.

Delovno ljudstvo v Franciji je zelo trpelo zaradi izkoriščanja po veliki buržoaziji. Delavske plače so se manjšale iz dneva v dan. Delovni ljudje so stradali, posebno še, ker je leta 1847. bila slaba letina vsled velike suše. Lakota je zavladala po vsej Franciji med delovnimi ljudmi.

V boju z veliko buržoazijo so se mali buržoaziji pridružili tudi delavci. Delovno ljudstvo je v odločilnem boju zrušilo kralja in njegovo oblast. Oblasti pa ni dobilo v svoje roke. Na zahtevo delovnega ljudstva so sicer zopet vpostavili republiko, toda mala buržoazija je izdala revolucijo. Združila se je z veliko buržoazijo in se z njo vred polastila oblasti. Delavcem tudi sedaj ni dala nobenih pravic.

Junjski dnevi Delavstvo pa se je še dalje borilo za svoje pravice. Zahtevalo je enakost tudi zase. Delavci so terjali pravico do dela. Ta pravica naj bi jih v bodoče zavarovala pred

brezposelnostjo in lakoto. Če bi namreč, delavci imeli pravico do dela, potem bi bila državna oblast prisiljena skrbeti za to, da nihče v državi ne bi bil brez posla.

Vsega tega pa francoska buržoazna vlada ni hotela dati. Teh svojih pravic so se delavci hoteli polastiti, s silo. Napadli so poslopje narodne skupščine, vdrli so vanj ter oklicali svojo revolucionarno vlado. Buržoazija pa je pred skupščinsko poslopje poslala svojo dobro oboroženo narodno gardo. Narodni gardisti so z orožjem v roki razgnali upornike in odgnali njihove voditelje v ječo.

Kljub vsemu temu se pariško ljudstvo ni vdalo. Proti koncu meseca junija 1848. se je zapletlo v ogorčeno borbo z buržoazijo. V tej borbi pa delavcev niso podpirali kmetje. Delavci niso imeli skupnega vodstva in so bili slabo oboroženi. Razen tega je v tem boju mala buržoazija izdala delavstvo, ker se je bala, da bi se delavci polastili oblasti. Vse to je bil vzrok, da delavci v tem boju niso zmagali. Buržoazija se je nad premaganimi delavci krvavo maščevala. Zmagoviti buržuji so poslali v ječo 25.000 delavcev, 3500 so jih poslali v pregnanstvo, 11.000 pa so jih postrelili.

Približno tako je leta 1848. končala revolucija tudi v drugih evropskih državah.

2. Leto 1848. v Avstriji

Razmere pred uporom Iskre francoskega upora so preskočile tudi v Avstrijo. V Avstriji tedaj sicer ni bila na oblasti velika buržoazija, pač pa so avstrijskim narodom takrat vladali avstrijski fevdalci nemške narodnosti. Tudi predsednik takratne avstrijske vlade je bil plemič — knez Metternich. Bil je hud nasprotnik revolucionarnega meščanstva in nasprotnik vsega delovnega ljudstva. Vneto je zagovarjal predpravitve avstrijskega plemstva.

Ko so Francozi zapustili naše kraje, so Slovenci zopet prišli pod avstrijsko oblast. Avstrijska vlada, ki ji je načeloval knez Metternich, je bila sovražnica vsega napredka. Metternich je zagovarjal pravice plemstva, kar je med ljudstvom vzbudilo veliko nevoljo. Ljudska nevolja pa se je posebno povečala tedaj, ko je Metternichova vlada začela v nekdanjih ilirskih pokrajinah pobirati še poseben vojni davek.

Tega so slovenski kmetje morali plačevati v srebrnem denarju, ki jim je ostal še iz francoskih časov, dočim so v drugih avstrijskih deželah plačevali davke z manjvrednim papirnatim denarjem. Kmetom se je godilo slabše iz dneva v dan.

Še slabše se je v Avstriji godilo delavcem. Za majhno plačilo so morali garati od ranega jutra do poznega večera. V industriji so za beraške plače bile zaposlene žene in celo otroci. Kljub temu pa se industrija v Avstriji ni mogla hitro razvijati. Vlada avstrijskih fevdalcev je namreč ovirala promet z industrijskimi predmeti z visokimi mitninami in mostninami. Vse to je bilo vzrok, da je avstrijska buržoazija začela ostro borbo proti fevdalcem. Buržoazija je hotela priti na oblast. Hotela je odpraviti plemiške predprave in uvesti svobodo trgovine, obrti in industrije.

Revolucija na Dunaju

Vsled takšnih razmer je bilo stanje vsak dan bolj napeto. Avstrijski narodi so vedno glasneje zahtevali odpravo tlake in desetine, zahtevali so svobodo pisanja po časopisih, zahtevali so enakopravnost za vse državljane. Posamezni avstrijski narodi so zahtevali narodno samostojnost, delavci pa so se v vseh avstrijskih deželah potegovali za boljše življenje.

Metternichova vlada na Dunaju je bila gluha za vse ljudske zahteve. Slednjič pa je ljudstvo izgubilo potrpljenje. Najprej so izbruhnili nemiri v glavnem mestu Avstrije, na Dunaju. Meseca marca leta 1848. so Dunajčani zgrabili za orožje. Ustanovili so svojo narodno gardo. Oborožili so jo in obkolili cesarsko palačo. S tem so cesarja in njegovo vlado zelo prestrašili. Metternichovi ministri so odstopili, Metternich je na skrivaj zbežal, cesar pa je buržoaziji obljubil pravice, ki jih je zahtevala.

Dunajska buržoazija se je v revoluciji obnašala prav tako kot francoska buržoazija v Parizu. Ko so namreč delavci iz dunajskih predmestij pohiteli v mesto, da podprejo revolucijo, so se buržuji prestrašili. Delavcem niso dopustili dostopa v mesto, ker so se bali, da bi delavci ne vzeli oblasti v svoje roke. Ker pa so delavci le hoteli v mesto, je buržoazna narodna garda začela streljati nanje.

Slovinci v letu 1848.

O dogodkih na Dunaju so kmalu izvedeli tudi na Slovenskem. Ko je novica prišla v Ljubljano, so se zbrali rokodelci in delavci ter odšli na ljubljanske ulice. Razbili so Metternichov spomenik ter glasno zahtevali svoje pravice. Hoteli so obračunati tudi z ljubljanskim županom, ki je bil

zagovornik Metternicha in njegovih pristašev. Župan pa je razjarjeni množici ušel. Tistega večera je ljubljanska buržoazija sedela v gledališču. Tam se je zabavala in prepevala cesarsko himno ter se na ta način zahvaljevala cesarju za svoboščine, ki jih je bil obljubil.

V strahu pred ljudskimi množicami in v strahu za svoje imetje je tudi ljubljanska buržoazija ustanovila svojo meščansko stražo. S pomočjo teh oboroženih oddelkov je buržoazija tudi v Ljubljani preprečila vsako nadaljnje gibanje delavcev.

Tiste dni pa so se oglasili tudi slovenski kmetje. Ko so izvedeli za obljube prestrašenega cesarja, so bili prepričani, da je tudi zanje nastopil čas svobode. V različnih krajih so kmetje napadali graščine in sežigali listine, v katerih so bile zapisane njihove tlačanske dolžnosti. Na Igu pri Ljubljani so kmetje popolnoma opustošili ves grad. Na Dolenjskem so v trebanjskem okraju posekali gozdove lanšperške graščine. Na Vinici so bogatemu župniku zažgali gospodarska poslopja. Svoj srd nad stoletnimi izkoriščevalci pa so slovenski kmetje pokazali tudi na Primorskem, na Koroškem in na Štajerskem.

Tako so tudi kmetjski nemiri preplašili buržoazijo. Zato je kmete hotela buržoazija pomiriti za vsako ceno. Grozila jim je s sodnijo in jih zapirala v ječe. Buržoaziji so se pridružili tudi duhovniki. Prigovarjali so kmetom, naj bodo mirni in naj potrpežljivo počakajo, da oblast uredi njihov položaj. Oblast je stvar uredila tako, da je kmete res osvobodila nekaterih dolžnosti do zemljiške gospode, toda kmetje so morali za to plačati visoke odškodnine. Ker niso imeli denarja, so se morali zadolžiti pri raznih oderuhih. Tako se je kmečko ljudstvo iz ene sužnosti pogreznilo v drugo. Njegov gospodarski položaj se ni izboljšal tudi po odpravi fevdalnih dolžnosti.

3. »Zedinjena Slovenija«

**Narodno-
osvobodilno
gibanje avstrijskih
narodov**

Avstrija je bila država, v kateri so živeli različni narodi. Vse te narode so zatirali in izkoriščali avstrijski fevdalci. Ko se je leta 1848. proti fevdalcem dvignila avstrijska buržoazija, se je tej buržoaziji pridružila tudi buržoazija vseh ostalih avstrijskih narodov, ki so zahtevali narodno samostojnost. Tega pa se niso prestrašili samo avstrijski fevdalci, temveč tudi avstrijska nemška buržoazija. Če bi namreč avstrijski narodi dobili svojo samo-

stojnost, bi jih tudi avstrijska nemška buržoazija ne mogla več ne moteno izkoriščati. Ne mogla bi bogateti na njih račun. Zato je avstrijska nemška buržoazija izdala revolucijo. V strahu za lastne koristi se je pobotala s fevdalci ter skupaj z njimi prevzela oblast v državi. Skupaj s fevdalci se je trudila, da zaduši narodno-osvobodilno gibanje avstrijskih narodov.

Prvi načrt za združitev Slovencev

V revolucijskem letu 1848. so tudi nekateri Slovenci začeli misliti na osamosvojitve slovenskega naroda in na njegovo združitev. Takrat so namreč bili Slovenci razdeljeni na več avstrijskih dežel: na Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorsko; prekmurški Slovenci pa so živeli celo pod nadoblastjo Ogrov.

Prvi, ki so postavili zahtevo po Zedinjeni Sloveniji, so bili nekateri slovenski izobraženci, ki so leta 1848. živeli na Dunaju. Ustanovili so društvo »Slovenija«. Društvo je izdalo proglas, v katerem je bilo rečeno, da zahtevajo Slovenci združitev vseh Slovencev v »Zedinjeno Slovenijo«, ki pa naj bi ostala del avstrijske države. V tem proglasu so zahtevali tudi enakopravnost slovenskega jezika, to se pravi, naj bi slovenski jezik v Avstriji prav toliko veljal kot nemški.

Te zahteve se niso uresničile.

Slovenska buržoazija je namreč videla samo svoje koristi in ni podprla kmečkega ljudstva, ki je terjalo brezplačno razdelitev plemiške in veleposestniške zemlje. Zato ljudstvo ni sledilo buržoaziji v zahtevah po Zedinjeni Sloveniji. Slovensko delovno ljudstvo je stopilo v borbo za Zedinjeno Slovenijo šele mnogo pozneje, ko ga je v to borbo pozval pisatelj Fran Levstik.

Takrat, leta 1848., pa bi se morali vsi Slovenci pridružiti avstrijskemu delavstvu, ki se je začelo boriti proti vsem izkoriščevalcem in ki je za vse delovne ljudi zahtevalo demokratične pravice. V družbi z avstrijskim delavstvom bi Slovenci dosegli vse tiste pravice, ki jih je društvo »Slovenija« zahtevalo v svojem proglasu. Voditelji Slovencev pa so rajši sodelovali z avstrijsko vlado in se zadovoljili z drobtinami, ki jih je avstrijska vlada dajala slovenski buržoaziji.

Prešeren in Levstik

Nemirni časi 19. stoletja so dali Slovincem dva velika moža, Franceta Prešerna in Frana Levstika.

France Prešeren je živel v prvi polovici 19. stoletja (1800.—1849.) Doma je bil iz kmečke hiše. Ze v rani mladosti je doživljal vso težo tedanjega kmečkega življenja. Ker se je dobro

učil, so ga že kmalu napotili študirat. V času svojega študiranja, a tudi pozneje, ko je bil v službi, je živel med meščani. Tako je spoznal tudi položaj tedanjega slovenskega meščanstva. Kmalu niu je postalo jasno, da bodo Slovenci lepše živeli samo v svobodni Sloveniji. Zato je postal tudi največji borec za pravice Slovencev v tem času. V svojih pesmih je izpovedal veliko ljubezen do slovenskega jezika, slovenskega človeka in slovenske domovine. V pesmi »Zdravljica« pa je oznanil, da bo ljudem najlepše tedaj, ko si bodo vsi narodi sveta postali bratje.

Tudi pesnik in pisatelj Fran Levstik je bil kmečkega rodu. Živel in delal je v drugi polovici 19. stoletja (1831.—1887.) Nadaljeval je Prešernovo delo. Kot pesnik, pisatelj in novinar se je boril za svobodno Slovenijo. Posebno ostro je nastopal proti tistemu delu slovenske buržoazije, ki so ji bile tuje koristi vsega slovenskega ljudstva in ki je sodelovala z avstrijsko cesarsko vlado na Dunaju.

Levstik je ustanovil dva časopisa, »Naprej« in »Pavliha«. V »Napreju« je pisal članke, v katerih se je zavzemal za politične in gospodarske pravice slovenskega naroda, v »Pavlihi« pa je smešil in obsojal vse napake takratnih Slovencev. Levstik je med Slovenci oznanjal tiste demokratične misli, ki jih je buržoazija zatrla po revoluciji leta 1848. Na Levstikovo prizadevanje so se po vsej Sloveniji vršila velika zborovanja ali tabori. Na taborih so ljudje zahtevali združitev vseh Slovencev v Zedinjeno Slovenijo. Tej zahtevi se je pridružilo že kaj kmalu skoraj vse slovensko ljudstvo. Začelo se je odkrito boriti z avstrijsko oblastjo. Ljudje so napadali avstrijske žandarje, ki so hoteli preprečevati ljudska zborovanja. Zahteva po Zedinjeni Sloveniji je bila vsak dan glasnejša in odločnejša. V tem odločilnem trenutku pa je slovenska buržoazija zopet enkrat izdala ljudstvo. Izdala je tudi Levstika in se pobotala z avstrijsko vlado.

Tako tudi Levstik ni dočakal zedinjenja vseh Slovencev.

Ponemčevanje Izdaja slovenske buržoazije je imela slabe posledice za vse Slovence. Nemci so izrabili omahljivost slovenskih buržujev in začeli z načrtnim ponemčevanjem slovenskih krajev. Slovenskemu jeziku so posebno na Štajerskem in na Koroškem odvzeli skoraj vse pravice. Na sodnijah in v drugih uradih so govorili skoraj samo nemški. Vedno manj je bilo tudi slovenskih šol. Ustanavljali so dvojezične šole z nemškim in slovenskim učnim jezikom ali popolnoma nemške šole. Po zaslugi teh šol je marsikateri Slovenec zatajil svoj materni jezik in se ga pričel sramovati. Zavedni Slovenci so

takim izdajalcem rekli nemškutarji. Ponemčevanje slovenskih krajev pa se je vršilo še na drug način. Nemški bogataši so zadolženim slovenskim kmetom posojali denar. Ker zadolženi kmet ni mogel poravnati dolga, si je nemški bogataš prilastil njegovo posestvo. Tako je vedno več slovenske zemlje prehajalo v nemške roke.

Po slovenskih mestih in trgih so se naseljevali nemški obrtniki in trgovci. Postopoma je tudi industrija na Slovenskem prehajala v roke nemških kapitalistov. Slovenci so postajali hlapci nemškega kapitala. Slovenska buržoazija pa je izdajala ljudstvo še dalje. V strahu za svoje koristi se ni pridružila zahtevam delovnih ljudi, zahtevam po svobodi in demokraciji. Čuvala je samo svoje koristi.

Popolno svobodo, svoje državo in vse demokratične pravice je slovenski narod dobil šele v novi Titovi Jugoslaviji. Šele v novi Jugoslaviji smo Slovenci postali iz naroda hlapcev narod gospodarjev, kakor je dejal tov. Kardelj.

RAZMERE NA HRVATSKEM

Ilirizem Bogato hrvatsko plemstvo se je v začetku 19. stoletja povežalo z madžarskim plemstvom. Hrvatski plemiči so mislili, da bodo na ta način lažje branili svoje politične pravice, ki jim jih je kratil avstrijski cesar. Svojo naklonjenost do Madžarov so hrvatski plemiči pokazali tako, da so uvedli v hrvatske šole madžarščino kot obvezen predmet. Leta 1830. pa so Madžari odločili, da mora biti madžarščina uradni jezik v vseh šolah in uradih.

Kakor drugod po svetu, se je v tem času začela gibati mlada buržoazija tudi na Hrvatskem. Po vzgledu francoske buržoazije je tudi buržoazija na Hrvatskem zahtevala zase več političnih pravic. Zahtevala pa je tudi več narodnostnih svoboščin. Predvsem so razni predstavniki mlade hrvatske buržoazije začeli boj za pravice hrvatskega jezika, ki ga je čedalje bolj izpodrivala madžarščina.

Za svobodo hrvatskega jezika in za politične pravice hrvatske buržoazije je v tem času mnogo storil dr. Ljudevit Gaj. Uredil je hrvatski pravopis in uvedel novo pisavo, ki jo je posnel po češki pisavi. Ta pisava se po njem imenuje gajica. Tudi mi Slovenci smo nekoliko pozneje prevzeli gajico, s katero pišemo še danes. Ljudevit Gaj je izdajal dva časopisa v hrvatskem jeziku. Časopisa sta s svojimi članki budila med Hrvati narodno zavest in navduševala hrvatsko meščanstvo na boj za njegove politične pravice.

V oba Gajeva časopisa so pisali tudi nekateri Slovenci in Srbi ter se kakor Hrvati navduševali za narodnostne in politične svoboščine. Ker so se v boju za te svoboščine združili predstavniki treh jugoslovanskih narodnosti, so to gibanje imenovali ilirsko gibanje ali ilirizem. Napačno so namreč tedaj sklepali, da so Jugoslovani potomci starih Ilirov.

Pripadniki ilirskega gibanja so po raznih krajih Hrvatske ustanavljali čitalnice. Z delom teh čitalnic so hoteli za ilirsko gibanje

pridobiti čim več hrvatskega meščanstva. V času ilirizma so v zagrebškem gledališču začeli prirejati igre v hrvatskem jeziku.

Ilirsko gibanje se je na Hrvatskem vedno bolj širilo. To je zelo vznemirilo madžarsko gospodo, ki je Hrvatsko hotela združiti skupno z Madžarsko v eno samo državo. Madžarski oblastniki so zato zelo ostro nastopali proti Hrvatom. Pri avstrijski vladi so izposlovali, da je prepovedala ilirsko ime. Leta 1845. je v Zagrebu prišlo zaradi tega celo do krvavih nemirov, kjer je bilo tudi nekaj človeških žrtev.

Leto 1848. Leta 1848. je revolucionarna miselnost zajela vse narodnosti avstrijskega cesarstva. Ko so v severni Italiji izvedeli za dunajsko vstajo, so se uprli tudi Italijani, ki so pregnali avstrijsko vojsko iz mnogih krajev v Severni Italiji. Prav tako so si narodnostno svobodo priborili tudi na Češkem. Iskra revolucije je preskočila še na Madžarsko. Pod vodstvom Lajoša Košuta so Madžari začeli, z ostro borbo za neodvisnost. Povezali so se z dunajskimi revolucionarji in se z njimi dogovarjali, kako bi uredili državo na demokratičen način.

Avstrijskemu cesarju in avstrijski fevdalni gospodi ni bilo všeč, da so narodi začeli z gibanjem za narodnostno svobodo. Hoteli so to gibanje preprečiti za vsako ceno. V ta namen so spretno izrabili stara nasprotstva med Hrvati in Madžari. Za hrvatskega bana so imenovali Josipa Jelačića. Namesto, da bi Jelačić povedel tudi Hrvate v upor proti avstrijskemu zatiranju skupaj z ostalimi avstrijskimi narodi, je Jelačić stopil na stran avstrijskega cesarja in avstrijskih fevdalcev. S tem je hotel zavarovati koristi hrvatske zemljiške gospode. Zbral je močno vojsko ter se z njo napotil na Madžarsko, da v cesarjevem imenu ukroti uporne Madžare.

Ko so dunajski revolucionarji izvedeli za Jelačićev pohod, so se ponovno uprli. Oborožili so se ter napadli cesarske čete, ki so bile namenjene za pomoč Jelačiću pri njegovem boju z Madžari. Ubili so celo cesarjevega vojnega ministra. Jelačić je med potjo izvedel za upor na Dunaju. Zato ni vodil svoje vojske dalje proti Budimpešti, temveč je okrenil proti Dunaju. Skupaj s knezom Windischgraetzom (Vindišgrecom), ki je prihitel s svojimi vojaki iz Prage, je Jelačić zadušil upor dunajskih revolucionarjev.

Jelačić je s svojim nastopom rešil avstrijsko cesarstvo. Mnogo je pripomogel k temu, da avstrijski narodi leta 1848. niso dosegli vsega, za kar so se borili.

PRVI SRBSKI UPOR

Nasilje janičarjev Razburkano devetnajsto stoletje je že na svojem začetku sprožilo tudi med Srbi odločno gibanje za osvoboditev izpod turškega nasilja. Takrat je bila Srbija poseben del (po turško: pašaluk) velikega turškega cesarstva, le da takratni turški vladar, sultan Selim III. ni imel v Srbiji mnogo moči. Tam so namreč svojevoljno gospodarili janičarji. Silovito so zatirali, izkoriščali in mučili srbsko ljudstvo. Janičarska samopašnost je med Srbi vzbujala veliko nevoljo in naraščajoč odpor.

Sultan Selim III. se je bal, da bi se zavoljo janičarskega nasilja ne poskušali Srbi odcepiti od Turčije. Zato je Srbom dovolil svobodo vere in svobodo trgovanja. Janičarjem pa je ukazal, naj se umaknejo iz Srbije.

Janičarji niso hoteli ubogati sultana in se niso umaknili iz beograjskega pašaluka. Beograjski paša je zato pozval Srbe, naj janičarje preženejo z orožjem v roki. Medtem je francoski cesar Napoleon vdrl s svojimi vojskami v Egipt in v Sirijo ter začel ogrožati vse turško cesarstvo. Tega se je sultan Selim III. prestrašil. Hotel je imeti čim manj nasprotnikov in se je zato pomiril z janičarji. Zopet jim je dovolil vstop v beograjski pašaluk.

Zdaj so se za Srbe začeli težki časi. Beograjski pašaluk so razdelili janičarji na štiri dele. V vsakem teh delov je vladal po en janičarski prvak, ki se je imenoval dahija. Dahije so srbskemu ljudstvu naložili težke davke in druge dajatve. Njihovi janičarji so ropali in nekaznovano ubijali Srbe. Srbski možje in mladeniči so zaradi janičarskega nasilja zapuščali svoje domove in odhajali v gore in gozdove. Tam so se družili v hajduške čete. Odpor in sovražstvo do janičarjev sta med Srbi naraščala iz dneva v dan. Leta 1803. so se začeli pripravljati na splošno vstajo proti dahijam. Dahije so izvedeli za te priprave. Janičarji so na njihovo povelje pomorili v začetku leta 1803. sto trideset vodilnih Srbov. S tem so dahije mislili zadušiti naraščajoči upor tlačениh Srbov.

Jurij Petrovič Karadjordje

Zgodilo pa se je nasprotno. Janičarski pokolj je Srbe še bolj razburil. Meseca februarja leta 1804. so se zbrali v Orašcu, kjer so se domenili, da se vsi dvignejo proti svojim zatiralcem. V ta namen so si izbrali skupnega vojaškega poveljnika Jurija Petroviča. Ker je bil zelo temne polti, so mu Turki nadeli vzdevek Karadjordje (Črni Jurij). To ime mu je tudi ostalo.

Karadjordje je bil bojevit in pogumen mož. Dobro je poznal umetnost bojevanja. S trgovci v Zemunu se je pogodil, da so njegovi vojski dobavljali strelivo in orožje. Srbe je znal tako navdušiti, da se je upor že v nekaj dneh razširil po vsem beograjskem pašaluku.

Srbi so dahije presenetili in so janičarje zmagovito potiskali iz Srbije. V začetku je turška vlada celo pomagala Srbom v borbi proti janičarjem. Po zmagi nad janičarji pa se je turška vlada zbala, da bi upornim Srbom ne sledili še drugi podjarmljeni narodi. Zato je nastopila proti Srbom. Turkom ni bilo všeč tudi to, da so Srbe začeli podpirati Rusi. Nezaupanje turške vlade do Srbov je spretno izrabil francoski cesar Napoleon. Ker je za vsako ceno hotel nahujskati Turke na vojno proti Rusiji, je svetoval Turkom, naj zaduše srbski upor. Računal je, da bodo pri tem Rusi branili Srbe in se na ta način zapletli v vojno s Turčijo.

Zgodilo pa se je drugače.

Sultan Selim III. se je res odločil, da s silo ukroti in pokori Srbe. Poslal je nad nje dve vojski. Srbi so se junško borili ter Turke krvavo potokli. Prvo turško vojsko je premagal Karadjordje pri Šabcu, drugo pa vojskovodja Petar Dobrnjac pri Deligradu. Turška vlada je zaradi teh zmag morala Srbom priznati samoupravo, vendar se je Srbi niso dolgo veselili.

Konec samouprave

Napoleonu se je slednjič le posrečilo, da je Turke nahujskal na Rusijo. Obe državi sta se zapletli v vojno. Rusi so z uspehom prodirali na ozemlje turške države. Poveljnik ruskih čet, ki so se ob Donavi bližali Srbiji, je pozval Srbe, naj se ponovno dvignejo proti Turkom. To so Srbi takoj storili. Pod Karadjordjevim vodstvom so prodirali proti vzhodu. Blizu Negotina so se združili z Rusi in s skupnimi močmi premagali Turke.

V nadaljnjih bojih s Turki so imeli Srbi precej uspehov. Karadjordje je skušal srbsko oblast razširiti na vse strani. Srbska vojska je prodirala v tri smeri. Prvi del je prodiral proti Črni gori, da bi

skupno s Črnogorci osvobodili Bosno in Hercegovino. Ostala dva dela pa sta prodirala proti jugu in na vzhod.

Kljub začetnim uspehom Srbi niso dosegli zaželenih uspehov. Med voditelji južne srbske vojske so nastali prepiri, ki so jih Turki spretno izrabili ter začeli hitro prodirati v Srbijo. Pri Nišu so Turki obkolili junaškega srbskega poveljnika Štefana Sindjeliča in njegove vojake. Ker se niso mogli rešiti, je Sindjelič sam pogнал obkoljeno trdnjavo v zrak. Pri tem je razen sebe in svojih vojakov uničil tudi mnogo Turkov, ki so trdnjavo oblegali. Iz glav mrtvih srbskih borcev so Turki blizu Niša sezidali stolp, ki je dobil ime Čele-kula.

Med tem je francoski cesar Napoleon začel z vso naglico pripravljati vojno proti Rusiji. Rusi pa se niso hoteli boriti na dve strani. Zato so hitro sklenili mir s Turčijo, ki je še niso utegnili odločilno premagati.

Po določenih rusko-turškega miru naj bi Srbi sicer obdržali samoupravo, dovoliti pa bi morali, da pride v srbska mesta turško vojaštvo in odložiti bi morali orožje. Srbi teh pogojev niso hoteli sprejeti in so se jim uprli. Tedaj so se Turki poslužili sile. S treh smeri so z vojaštvom vdrl v Srbijo. Ker si voditelji srbske vojske med seboj niso bili edini, Turki niso imeli težkega posla. Leta 1813. so si v kratkem času pokorili ves beograjski pašaluk.

S tem so Srbi izgubili krvavo pridobljeno samostojnost in svobodo. Zopet so prišli pod turško nadoblast. Vendar pa Turki niso mogli med srbskim ljudstvom zadušiti njegove svobodoljubnosti in odpora.

NASTANEK INDUSTRIJE IN DELAVSKEGA GIBANJA

1. Odkritja in posledice odkritij

Odkritje Amerike

V srednjem veku so Arabci prodajali v Evropi različno blago, ki so ga kupovali v daljni Indiji. Arabci so pri tem mnogo zaslužili. Nekatero blago so prodajali celo desetkrat dražje, kot so ga sami plačali. Potem pa so prišli Turki in se polastili vseh dežel na vzhodni strani Sredozemskega morja. Tako so arabskim trgovcem presekali pot iz Indije, v Evropo. Trgovina z Indijo je zategadelj zelo opešala.

Do konca 15. stoletja si mornarji niso upali daleč na morje. Šele ko so iznašli kompas, so ladje lahko odšle tudi na daljša potovanja. Prvi so to storili Portugalci. Šli so iskat morsko pot v Indijo, da bi tako začeli trgovati s to bogato deželo. To se jim je leta 1498. tudi posrečilo. Zdaj Portugalci niso bili več odvisni od arabskih trgovcev. Sami so začeli neusmiljeno ropati Indijo. V Evropo so vozili indijske dišave in začimbe, zlato, slonovo kost, drago kamenje, svilene izdelke in drugo drago blago.

Šest let pred Portugalci je iskal pot v Indijo Krištof Kolumb. Ni šel, kakor Portugalci, okoli Afrike, temveč je plul iz Španije s tremi jadrnicami čez Atlantski ocean proti zahodu. Vozili so se dva meseca, ko so slednjič ugledali suho zemljo. Kolumb je mislil, da je prišel v Indijo, je pa v resnici priplul v — Ameriko. Vendar pa Kolumb do svoje smrti ni vedel, da je našel nov del sveta, za katerega v Evropi do takrat še niso vedeli.

Za Kolumbom je prišlo v Srednjo in Južno Ameriko mnogo španskih osvajalcev. Večinoma so bili obubožani španski vitezi, ki so hoteli čimprej obogateti. Silovito so ropali novo odkrite ameriške dežele. Prebivalce teh dežel, ameriške Indijance, so v trumah pobijali. Odvzemali so jim zlato in srebro, odvzemali so jim zemljo ter jih gonili na najtežja dela v rudnike srebra. Vsled surovega ravnanja in pretežkega dela so začeli Indijanci hitro izumirati.

Izumirajoče Indijance so španski grabežljivci nadomestili z afriškimi črnci. V Afriki so jih lovili kakor zveri ter jih priklenjene na verige vozili v Ameriko na suženjsko delo.

Razvoj trgovine in obrti Iz novoodkritih dežel je prihajalo vedno več različnega blaga. Portugalci in Španci so to blago dovažali v Antwerpen na Nizozemskem. Odtod so blago razvažali po vsej Evropi južnonemški in italijanski trgovci. Trgovina se je zelo razvila. Nekateri trgovci so silno obogateli, ker so si nabrali mnogo denarja (kapitala). Tako se je v Evropi začelo razvijati kapitalistično gospodarstvo.

Mnogi trgovci so s pridobljenim denarjem začeli ustanavljati velike delavnice in odpirati rudnike. V svojih podjetjih so zaposlili ubožane kmete, ki so se v vedno večji meri izpreminjali v siromašne in zatirane delavce. V teh delavnicah so delali vse na roko, ker še niso poznali strojev. Zato so takratne delavnice imenovali manufakture. Za bogate trgovce so delali tudi obrtniki. Bogatini so jim dajali na domove blago, iz katerega so proti malemu plačilu izdelovali razne predmete. Tako so se tudi oni postopoma izpremenili v delavce, ki so bili odvisni od kapitalistov.

Izum strojev in nastanek tovarn Najprej so se velike delavnice (manufakture) razvile v Angliji. Tam je namreč buržoazija že v 17. stoletju odpravila neomejeno oblast kralja. Vodstvo države je angleška buržoazija prevzela v svoje roke ter odpravila vse prejšnje ovire za razvoj trgovine in obrti. Svoboden razvoj obrti pa je omogočil, da so v Angliji iznašli prve stroje. Leta 1765. je neki tkalec iznašel predilni stroj. Kmalu za tem so iznašli tudi strojne statve. Te stroje je poganjala voda s pomočjo velikega kolesa. Zato so prve tovarne vedno postavljali ob rekah. Stroji so omogočili, da je delo šlo mnogo hitreje od rok in da je v enem poslopu lahko delalo mnogo ljudi. Prvo takšno tovarno je leta 1771. ustanovil neki brivec.

Nekaj let pozneje je James Watt izumil parni stroj, ki je mogel goniti kakršen koli drugi stroj. Zdaj tudi tovarn ni bilo treba postavljati le ob rekah. Zgradili so jih lahko kjer koli. Tako se je industrija v Angliji vedno bolj širila.

Izdelovanje blaga v tovarnah je bilo mnogo cenejše kot ročno izdelovanje. Vsled tega so angleški kapitalisti pri prodaji blaga mnogo zaslužili. Ker pa niso bili zadovoljni niti s temi dobički in ker so hoteli zaslužiti še več, so neusmiljeno izkoriščali delavce.

Vzporedno z razvojem industrije v Angliji sta torej tam nastajala tudi dva nova družbena razreda. Eden teh razredov so bili bogati kapitalisti, lastniki tovarn (industrijska buržoazija), drugi pa je bil razred izkoriščanih delavcev (proletariat).

Izkoriščanje delavcev

V Angliji, potem pa tudi v Franciji, se je industrija začela posebno močno razvijati v začetku 19. stoletja. Rokodelci so obubožali in so mnogi odšli v tovarne kot delavci. V tem času delavci niso imeli nobenih pravic. Kapitalisti so počeli z njimi, kar so hoteli. Dajali so jim zelo majhne plače, delati pa so morali kar po 18 ur na dan. Beda je prisilila tudi otroke, da so se zaposlili v tovarnah. Delati so morali prav tako dolgo kot njihovi starši.

Delavci so imeli slabo hrano. Nekaterih je bila sama kost in koža. Ziveli so v revnih, zapuščenih in umazanih stanovanjih. Včasih se je po petnajst do dvesto ljudi stiskalo v eni sobi. Postelj niso imeli. Spali so na napol segniti slami. Mnogo delavcev je zategadelj pobrala jetika.

Delavski upori

Delavci so takrat sicer že razumeli, kdo je kriv njihove bede. Niso pa vedeli, kakšna naj bo njihova borba, da se rešijo zatiralcev. Po uvedbi strojev so kapitalisti začeli delavce še bolj izkoriščati, delavci pa so se lotili razbijanja strojev. Mislili so, da so stroji krivi povečanja njihove bede. Takrat še ni bilo nikogar, ki bi delavcem razložil, da so stroji dobrotniki človeštva, če so last delovnih ljudi. Tako pa so stroji bili last kapitalistov in so samo njim prinašali koristi.

Razbijanje strojev delavcem ni prineslo nobenih koristi. Položaj delavcev se je nekoliko izboljšal šele tedaj, ko so se začeli boriti proti svojim zatiralcem — proti kapitalistom.

2. Socializem

Utopisti

V času najhujšega zatiranja delavcev, so se nekateri ljudje začeli zavzemati za izboljšanje razmer delovnega ljudstva. Med temi so se posebno izkazali Anglež Robert Owen ter Francoza Saint-Simon (Sen-Simon) in Furier (Furjé). Ti možje so kaj kmalu spoznali, da je v kapitalističnem družbenem redu nujno zatiranje in nečloveško izrabljanje delovnih množic. Zato so v svojih spisih obsojali kapitalistično družbo. Obsojali so jo in sanjali

o boljši, o socialistični družbi, to je takšni družbi, kjer človek ne bo izkoriščal drugega človeka. Vendar jim vsa njihova dobra volja ni pomagala, ker niso poznali zakonov, po katerih se človeška družba razvija. Resno so mislili, da je dovolj, če izkoriščevalske kapitaliste prepričajo, da ne delajo prav. Verjeli so, da bodo ljudje prišli v boljšo socialistično družbo kar nekako sami od sebe, brez nasilnega upora. Niso se namreč zavedali, da je samo delavski razred tisti, ki lahko s silo zruši oblast kapitalistov, ki pa mora potem to oblast tudi utrditi in na ta način ustvariti vsem ljudem lepše čase. Zato imenujemo socialiste, kot so bili Saint-Simon, Owen in Furiér, utopične socialiste ali utopiste.

Marks in Engels Pot v socialistično družbo, kjer so delavci lastniki strojev, kjer torej človek ne more izkoriščati drugega človeka, sta delavcem pokazala Karl Marks in Friedrich Engels. Oba sta bila doma v Nemčiji in sta mnogo študirala. Marks se je posebno mnogo bavil z naukom nemškega učenjaka Hegla. Hegel je pravilno učil, da se vse v naravi menjava in polagoma razvija. Vsaka stvar, ki se v naravi pojavi kot nova, mora nekoč propasti. Ko je Marks preštudiral Hegla, mu je bilo takoj jasno, da se isto dogaja tudi v človeški družbi, česar pa Hegel ni do kraja spoznal. Zato pa je Marks pravilno učil, da tudi kapitalistična družba ni večna. V njej so velika nasprotstva med razredom izkoriščevalcev in razredom proletariata. Zato je kapitalistična družba obsojena na propad.

Istočasno sta Marks in njegov prijatelj Engels tudi ugotovila, da izkoriščevalci delovnega ljudstva ne bodo izpustili svoje oblasti prostovoljno iz rok. Delavci bodo zato morali s silo, z borbo, z revolucijo priti na oblast in jo utrditi ter le na tak način ustvariti sebi in vsem delovnim ljudem lepšo in srečnejšo bodočnost. Svoj nauk sta Marks in Engels sporočila vsem delavcem sveta v knjižici »Komunistični manifest«.

Kako pravilen je bil ta Marksov in Engelsov nauk, se je najlepše pokazalo v Rusiji, kjer so leta 1917. ruski delavci sledili temu nauku in osnovali Sovjetsko zvezo. Sovjetska zveza je prva država na svetu, v kateri ni nobenih izkoriščevalcev več. Tam je delovno ljudstvo že leta 1917. postalo lastnik zemlje, rudnikov, tovarn in strojev. Samo na tak način je mogoče ustvarjati ljudem tisto srečo, ki so jo danes deležni sovjetski narodi, saj delajo samo zase in nič več za bogate izkoriščevalce.

3. Razvoj industrije v Sloveniji

Vaška in hišna obrt Z izdelovanjem različnega orodja in orožja so se bavili že stari Slovani. Kljub temu pa obrt pri njih še ni bila zelo razvita. Ko so se naši predniki naselili v naši sedanji domovini, so se nekateri med njimi bavili predvsem s kovaštvom, lončarstvom in platnarstvom. To so bile glavne obrti tistega časa.

Ko so se naši predniki ustalili na novi zemlji, se je izdelovanje različnih obrtniških predmetov še bolj razširilo. Kmetje so delali te predmete doma in sicer pozimi, ko ni bilo poljskega dela. Kmetu so pri tem pomagali sinovi, hčerke in drugi domačini. Z izdelovanjem sukna so se tiste čase bavili okrog Škofje Loke, Celja, Mozirja in Gornjega grada. V okolici Radovljice, Kamne gorice in Kamnika, na Jesenicah, v Bohinju in v Železnikih so talili železo v preprostih plavžih. V Ribnici na Dolenjskem in v Kočevju so že takrat izdelovali »suho robo« (sita, vedra, škafe, lesene sklede, žlice itd.). Okrog Radovljice na Gorenjskem pa je bilo mnogo lončarjev, ki so izdelovali lončene peči in lončeno posodo.

Takrat so torej ene in iste rokodelske predmete izdelovali kmetje po hišah. To je bila hišna obrt. Ponekod pa je tudi vsa vas izdelovala eno in isto rokodelsko blago, kar imenujemo vaška obrt.

Obrtniški cehi V teku stoletij so ljudje izumili različno novo orodje. S tem novim orodjem so izdelovali nove predmete, tudi takšne, ki jih do tedaj še niso uporabljali, a so se jih ljudje kmalu tako navadili, da se jim niso hoteli več odreči. Ljudje so za vsakdanje življenje potrebovali vedno več različnega obrtniškega blaga. Zdaj ni več zadostovalo blago, ki so ga izdelali v hišni in vaški obrti. Zato so se odslej mnogi ljudje posvetili samo izdelovanju obrtniških predmetov. Tako je nastal nov stan: obrtniki.

Obrtniki so se naseljevali v mestih. Kakor drugod po svetu, so se tudi slovenski obrtniki združevali v posebne obrtniške zadruge ali ceha. Vsaka obrt je imela svoj ceh. Tako so tudi po slovenskih mestih nastale mnoge obrtniške delavnice. Lastniki teh delavnic pa so bili večinoma Nemci, ki so jih po slovenskih mestih naseljevali nemški graščaki-fevdalci. Prvi nemški obrtniki se v slovenski zgodovini omenjajo že v 12., 13. in 14. stoletju in sicer v Mariboru, v Gorici in v Ljubljani. Najbolj pa se je cehovstvo v slovenskih mestih razvilo v 15. stoletju.

Prve tovarne v Sloveniji

Kakor v Franciji, tako je cehovstvo v poznejših stoletjih tudi na Slovenskem začelo ovirati razvoj obrti in industrije. Cehovska pravila so namreč dovoljevala izdelovati posamezne predmete samo določenim cehom. Zato so Francozi, ko so prišli v naše kraje, takoj odpravili cehovske predpravicé.

Zdaj se je začela proizvodnja hitro razvijati. Obrtniške predmete je lahko izdeloval vsakdo, ki je obrt prijavil in plačal obrtniški davek. V tem času se je v Sloveniji razmahnila tudi industrija. Mnogo prejšnjih delavnic se je izpremenilo v tovarne, nastale pa so tudi nove.

V 19. stoletju so n. pr. ustanovili steklaro v Zagorju ob Savi, v Ljubljani dve čistilnici za sladkor, papirnice so nastale v Radečah in v Goričanah. Zelo so se v tem času razvile tudi jeklarne na Jesenicah in na Prevaljah, tovarna cinobra (živosrebrne rude) v Idriji, predilnica v Ljubljani ...

Ko je leta 1857. začel voziti skozi Slovenijo vlak na novi progi Dunaj—Trst, so se silno hitro začeli razvijati premogovniki v Zasavju: Trbovlje, Zagorje in Hrastnik. Zasavski premog je postal cenna hrana mlade slovenske industrije. Nastajale so vedno nove tovarne. Do večje veljave pa so v tem času prišli tudi drugi slovenski rudniki, kot n. pr. rudnik svinca v Črni pri Mežici.

Razvoj industrije v novejšem času

Kot gonilna sila za stroje se je premoğu kaj kmalu pridružila še elektrika. Ob slovenskih rekah so nastale močne elektrarne, kot n. pr. ona na Fali. Elektrarne, ki jih goni voda, imenujemo hidrocentrale. V bližini rudnikov pa so nastale tako imenovane kalorične centrale. Te poganjajo s pomočjo parnih strojev, kurjenih s premogom. Takšna velika kalorična centrala je v Velenju.

Električni tok teh central je začel napajati mnoge nove tovarne, ki so zrasle v najrazličnejših krajih Slovenije. Posebno močno se je na Gorenjskem in v Mariboru razvila tekstilna industrija. V novejšem času pa so nastale tudi najrazličnejše druge tovarne: za umetna gnojila (Ruše), za kovinasto posodo (Celje), za izdelovanje gumijastih predmetov (Kranj) in še mnogo drugih.

Do osvoboditve so bile vse slovenske tovarne in vsi slovenski rudniki last domačih in tujih kapitalistov. Poleg slovenskih denarnih mogočnejev so slovenski industriji gospodarili nemški, francoski, angleški, švicarski in drugi bogataši. Vsi so složno ropali bogastvo

slovenske zemlje in izkoriščali slovenskega delavca. Služili so velike denarje, delavce pa so beraško plačevali.

Komunistična partija Jugoslavije je že leta 1918., takoj po končani prvi svetovni vojni, začela borbo za pravice jugoslovanskih delavcev. To so delavci kmalu spoznali. Zato so ji sledili, ker so bili pripricani, da jih lahko samo Komunistična partija zaščiti pred neomejenim izkoriščanjem in da jih bo samo ona privedla k zmagi. Kraljevska jugoslovanska vlada, ki je bila orodje v rokah domačih in tujih kapitalistov, je Komunistično partijo sicer kmalu prepovedala, toda partija je delala tajno dalje in vodila delavce. Delavci niso prekinili borbe. Odločno so zahtevali svoje pravice. Voditelje borbenega delavstva, med katerimi je že tedaj bil naš maršal Tito, je kraljevska vlada silno preganjala. Zapirala jih je, mučila, obsojala na dolgoletne ječe in ubijala; toda delavskega gibanja in Komunistične partije ni mogla uničiti.

Ko je nastopil čas narodno-osvobodilne borbe, so delavci pod vodstvom partije skupno z ostalim jugoslovanskim delovnim ljudstvom premagali fašiste. V boju s fašizmom ni bilo med jugoslovanskimi narodi nobenega nesoglasja. V najlepši bratski slogi so drug drugega podpirali pri uničevanju skupnega sovražnika. S skupnimi napori so pregnali domače in tuje izkoriščevalce. Tovarne v Sloveniji in v vsej ostali Jugoslaviji pa so postale last delavcev in vsega delovnega ljudstva v Jugoslaviji.

BALKANSKA VOJNA

1. Na pragu dvajsetega stoletja

Imperializem Proti koncu 19. stoletja se je kapitalizem razvil v svojo najvišjo stopnjo — v imperializem. Zdaj se kapitalizem ni mogel več mirno razvijati kakor doslej. Postal je podoben drevesu, ki je nehalo rasti in ki je hkrati začelo prhniti in trohniti. Znotraj imperialističnega sveta so se pojavila velikanska nasprotstva. Teh nasprotstev pa kapitalisti niso mogli odpraviti na miren način, temveč samo z vojno. Nastopil je čas imperializma.

Zakaj se je kapitalizem razvil v imperializem?

Ljudje so v 19. stoletju mnogokaj izumili. Tako je v tem času nastala parna turbina, izumili so bencinski in Dieslov motor, dinamo in elektromotor, izpopolnili so telefon ter izumili električno žarnico in radio. Iznašli so nove in cenejše načine pridobivanja železa in jekla ter razne moderne stroje za obdelovanje kovin. Z modernimi iznajdbami in izumi se je izpopolnila tudi moderna industrija. Močno je napredovala tudi vojna tehnika. Izumili so dinamit. Vojaštvo je začelo uporabljati puške repetirke in proti koncu 19. stoletja tudi že brzostrelne topove.

Z novimi izumi se je zelo okoristil promet. Zgradili so mnogo železniških prog. Zelo se je povečalo število ladij (parnikov). To vse je omogočilo kapitalistom, da so pričeli s širokim izkoriščanjem tudi zelo oddaljenih dežel. Kapitalisti so svoje tovarne opremili z mnogimi modernimi stroji. Zategadelj se je zelo pocenilo izdelovanje raznega industrijskega blaga. Čim bogatejši je bil kapitalist, tem več strojev si je lahko nabavil in bolj poceni je lahko izdeloval razne predmete. Zato jih je mogel tudi ceneje prodajati kot mali kapitalisti. Na tak način so veliki kapitalisti uničevali male kapitaliste. Polagoma je prišlo izdelovanje mnogih tovarniških predmetov (barv, žarnic, motorjev, avtomobilov...) v roke redkih zelo bogatih kapitalistov. Ti so se med seboj sporazumeli in ustanovili tako imenovane

monopole. V monopole združeni kapitalisti so sporazumno dvigali cene svojih izdelkov. Pri tem so imeli velikanske dobičke.

V rokah monopolističnih kapitalistov se je zbiralo vedno več denarja (kapitalov). Teh kapitalov pa kapitalisti niso mogli vseh uporabiti v domačih deželah. Zato so začeli kapital nalagati v drugih deželah in kolonijah (posestih). Kapital so izvažali predvsem v takšne dežele, kjer industrija ni bila zelo razvita. Z izvoženim kapitalom so v teh deželah izkoriščali rudnike, gradili so tovarne in železnice, kar jim je prinašalo nove velike dobičke. Tako so n. pr. angleški kapitalisti pograbili petrolejske vrelce v Mali Aziji, rudnike bakra na Malajskem polotoku, tekstilne tovarne na Kitajskem . . . Japonski denarni močiči so se polastili rudnikov v Mandžuriji in na Kitajskem, francoski kapitalisti so izkoriščali rudnike v severni Afriki, velike dežele Vzhodne Afrike so izkoriščali Nemci s svojim kapitalom. Monopolistični kapital je zaslužnjeval ljudi v najoddaljenejših krajih sveta.

Tako se je kapitalizem razvil v imperializem, ki je težil za tem, da si v lovu za velikimi dobički osvoji čim več sveta. Pri tem so imperialisti izpodrivali drug drugega. Razen tega so se nekatere kapitalistične države razvijale hitreje od drugih. Mlajše kapitalistične države (Združene države ameriške, Japonska, Nemčija), so se trudile, da prehitijo starejše (Anglijo, Francijo), in so zahtevale novo razdelitev sveta. Med imperialističnimi državami so torej nastala huda nasprotstva, ki so jih imperialisti mogli rešiti samo z vojno.

Pri osvajanju sveta je imperializem razen krvavih vojn sprožil tudi mnoge upore. Da laže izkorišča delovno ljudstvo, zatira imperializem razne narode. Zatirani narodi pa se v narodno-osvobodilnih vojnah dvigajo proti imperialistom.

Imperialisti ne zatirajo samo tujih narodov. Izkoriščajo in zatirajo tudi delovno ljudstvo lastnih držav. Zato se jim upirajo tudi delovni ljudje v lastnih državah in pripravljajo revolucijo.

Vse to povzroča slabitev kapitalizma in njegovo gnitje.

Mednarodni položaj Prvi resni spori so med imperialističnimi državami nastali na pragu našega stoletja. Nekatere med njimi so se že zapletle v vojno. Med njimi je bila tudi carska Rusija.

Rusija je v tem času zasedla velika ozemlja na Kitajskem. To je jezilo japonske kapitaliste, ki so hoteli izkoriščati Kitajsko in Kitajce sami, brez Rusov. Zategadelj je Japonska napadla Rusijo in jo

premagala. Ruska carska vlada namreč ni bila sposobna, da bi vodila vojno.

Trpljenje ruskega delovnega ljudstva se je med vojno in po njej hitro povečalo. Kapitalisti pa, ki so med vojno silno zaslužili, so hoteli tudi po vojni bogateti v isti meri. Zato so nadaljevali z neusmiljenim zatiranjem delavcev in kmetov. Množice kmečkega ljudstva so brezobzirno izkoriščali zemljiški gošpodje in vaški bogatini (kulaki). Ljudstvo je vedelo, da je vsega njegovega gorja kriv carizem, da je kriv tudi izgubljene vojne. Zasovražilo je gnili carizem in se mu uprlo.

Leta 1905. je v Rusiji izbruhnila revolucija, v kateri je ljudstvo z orožjem v rokah terjalo demokratične pravice. Nemiri so trajali polni dve leti. Končno pa je zmagal carizem. Carska vlada je zadušila revolucijo v potokih krvi. Več vzrokov je bilo, da revolucija v letih 1905 do 1907 ni uspela. Največji pa je bil ta, da takrat še ni bilo trdne zveze med delavci in kmeti in da celo med samimi delavci ni bilo dovolj potrebne sloge.

Dve skupini držav

Med kapitalističnimi državami se je konec 19. stoletja posebno močno in hitro razvijala Nemčija. Postala je resen tekmeec dveh najstarejših kapitalističnih držav v Evropi, Anglije in Francije. Ti dve sta se bali, da bi jih Nemčija ne izrinila iz njunih kolonij (prekomorskih posesti v Aziji in Afriki). Rusom pa se je Nemčija zdela nevarna, ker je nemški kapital prodiral v vzhodni del Azije, kjer bi ruski kapitalisti radi sami gospodarili. Sploh pa je vse kapitaliste, angleške, francoske in ruske, zelo skrbelo, da bi se Nemčija preveč ne okreplila.

Zategadelj sta Anglija in Francija hitro poravnali svoje medsebojne spore ter sklenili sporazum in zvezo. K temu sporazumu in v to zvezo sta kmalu pritegnili še carsko Rusijo. Ruska carska vlada je rada stopila v to zvezo. Car in njegova vlada sta namreč po izgubljeni vojni z Japonsko rabila mnogo denarja. Ruski vladi je bil denar potreben za gradnjo novih bojnih ladij in za nakup novega orožja, ki ga je hotela uporabiti proti lastnemu revolucionarnemu ljudstvu. Kljub porazu leta 1907. je ruska revolucija ponovno naraščala. Potrebni denar so ruski carski vladi dali angleški in francoski kapitalisti. Carska Rusija je postala njihov zaveznik, a tudi njihov dolžnik.

Tudi Nemčija ni mirovala. Zase je pridobila Avstro-Ogrsko in Italijo. Tako so se na pragu našega stoletja razdelile imperialistične države na dve skupini. V eni so bile Anglija, Francija in Rusija,

v drugi pa Nemčija z Avstro-Ogrsko in Italijo. Obe skupini sta se pripravljali na medsebojni obračun, na vojno.

2. Dva spopada

Položaj na Balkanu

Ruska revolucija iz 1905. do 1907. leta je vsem zatiranim narodom pokazala, kako se morajo boriti za svojo svobodo. Bila je vzgled tudi Slovencem, Hrvatom in vsem tistim Srbom, ki so živeli v Avstriji in Ogrski. Zategadelj so se še tesneje povezali med seboj v svoji borbi proti avstrijskim in ogrskim zatiralcem.

Nemiri so se začeli tudi v Turčiji, ki je takrat gospodovala še na velikem delu Balkanskega polotoka. Nezadovoljniji so se združili v stranko mladoturkov, ki je od turškega vladarja zahtevala demokratične svoboščine. Balkanski Slovani so podpirali mladoturke. Mislili so, da bodo mladoturki po svoji zmagi dali več svobode tudi tistim Slovanom, ki so živeli pod turško nadoblastjo. Hudo so se prevarali. Mladoturki so res dobili turško vlado v roke, toda Slované so tudi oni prav tako neusmiljeno zatirali kakor prejšnja sultanova oblast.

Nove mladoturške oblasti se je zbala predvsem Avstro-Ogrska, ker je mislila, da bodo mladoturki zahtevali zase Bosno in Hercegovino. Do leta 1878. sta bili namreč ti dve deželi del turškega cesarstva, od tedaj pa pod avstrijsko upravo. V strahu, da Bosne in Hercegovine popolnoma in dokončno ne izgubi, ju je avstrijska vlada leta 1908. kratkomalo priključila Avstriji.

To je zelo razburilo Srbe, ki so vedno upali, da postaneta Bosna in Hercegovina del srbske države. S priključitvijo so bili nezadovoljni tudi mnogi avstrijski Slovani — Slovenci, Hrvati in Srbi — ker so skupaj z ostalimi Srbi in Črnogorci hoteli osnovati neodvisno jugoslovansko državo. Priključitev Bosne in Hercegovine je močno vznemljila Rusijo, ki se je bala, da bo s tem preveč narasla moč Avstro-Ogrske na Balkanu. Tega sta se bali tudi Anglija in Francija. Le Nemčiji je bila priključitev všeč, ker je želela imeti preko Avstrije tesno zvezo s Turčijo. Nemški imperialisti so namreč nameravali izkoriščati bogastva turške države in turško ljudstvo.

Priključitev Bosne in Hercegovine k Avstro-Ogrski je med imperialističnimi državami povzročilo takšno napetost, da je med njimi

skoraj prišlo do vojne. Vojna samo zato ni izbruhnila, ker Rusija vojaško še ni bila pripravljena. Zato je, čeprav nerada, priznala priključitev Bosne in Hercegovine k Avstro-Ogrski.

Vojna s Turčijo Leta 1911. je Italija nenadoma napadla Turčijo ter ji v severni Afriki odvzela dve deželi, Tripolis in Cirenajko. Izpremenila ju je v svoji koloniji. Slabost Turčije je opogumila tudi balkanske dežele. Leta 1912. so Srbija, Bolgarija, Črna gora in Grčija sklenile zvezo. To so storile z namenom, da preženejo Turke z vsega Balkanskega polotoka ter tako osvobode vse svoje rojake izpod stoletnega turškega jarma. To prizadevanje balkanskih držav je vneto podpirala Rusija. Hotela je pozneje izrabiti zvezo balkanskih držav tudi za vojno proti Avstro-Ogrski in Nemčiji. Vojna s tema dvema državama se je vedno bolj bližala.

Jeseni leta 1912. so Črnogorci prvi napadli Turke. Črnogorcem so se takoj pridružili še Srbi, Bolgari in Grki. Njihove čete so z združenimi močmi uspešno preganjale Turke z Balkanskega polotoka. Vojna je trajala samo nekaj tednov. Turki so bili popolnoma premagani.

Zmago balkanskih držav so z velikim veseljem pozdravili avstrijski Slovani. Manj všeč pa je bil poraz Turčije avstrijski vladi. Za nobeno ceno ni hotela dopustiti Srbom, da bi njihova država segala do Jadranskega morja. Rusija se je potegovala za Srbijo in zopet je le za las manjkalo, da zaradi tega ni prišlo do vojne med Rusijo in Avstro-Ogrsko. Rusija pa spet ni bila dovolj pripravljena in je ponovno popustila napram avstrijski vladi. Srbija ni dobila morja, ker so na zahtevo Avstro-Ogrske ob južni obali Jadranskega morja ustanovili posebno državo Albanijo.

Največjega pomena je bila zmaga nad Turki za Makedonce, ker jih je rešila tlačanstva, v katerem so pod Turki živeli še do tedaj. Ker Srbija ni dobila izhoda na Jadransko morje, je skupaj z Grčijo zahtevala od Bolgarije večji del osvobojene Makedonije in Trakije. Bolgarija o tem ni hotela nič vedeti ter je v odgovor napadla srbske in grške čete. Srbom in Grkom pa so priskočili na pomoč Črnogorci in Rumuni. Bolgarijo so napadli celo Turki.

Vojna z Bolgarijo je trajala samo nekaj dni. Bolgari so bili premagani. Večji del Makedonije in Trakije sta dobili Srbija in Grčija. Južno Dobrudžo so si osvojili Rumuni, Turki pa so se zopet polastili mesta Odrina.

Tako je razpadla zveza balkanskih držav. Rusija s tem ni bila zadovoljna. Nezadovoljni pa so bili tudi Nemci in Avstrijci, ker se je po zmagi nad Turki in Bolgari preveč okrepila Srbija. Potrudili so se, da so na svojo stran dobili premagano Bolgarijo. Bolgarski vladar je bil po rodu Nемеc. Storil je vse, kar je mogel, da je Bolgarija postala zaveznik Nemčije in Avstrije.

Po balkanski vojni so se nasprotstva med velikimi imperialističnimi državami še povečala. Vojna na Balkanu je bila nekak uvod v veliko prvo svetovno vojno, ki je izbruhnila leto pozneje.

NASTANEK IN RAZVOJ SOVJETSKE ZVEZE

1. Velika oktobrska socialistična revolucija

Ruski vojaki so se v prvi svetovni vojni junaško borili proti Nemcem in Avstrijcem. Kljub temu Rusija ni mogla do kraja vzdržati v vojni. Temu je bila kriva nesposobnost ruske carske vlade. Razen tega je bila ruska industrija silno zaostala in ni mogla oskrbeti armade z vsem potrebnim. Ruski vojaki so imeli stalno premalo orožja in streliva.

Zaradi nesposobnosti carskih uradnikov je transport (prevoz na železnicah in ladjah) popolnoma odpovedal. Železniške proge, postaje in pristanišča, vse je bilo zatrpáno z raznim blagom in vagoni. Zaradi slabih prometnih razmer vojaki niso dobivali na fronto orožja, streliva in hrane. Pa tudi prebivalci mest in industrijskih krajev se zaradi slabega prometa niso mogli oskrbeti s hrano. Delavci in meščani so trpeli veliko pomanjkanje. Vse težave vojnega časa je najhuje občutilo delovno ljudstvo. Trpeli so posebno delavci in njihove družine. Zasluzek je bil majhen, a draginja velika.

Slabi časi so nastopili tudi za kmete. Vojaška uprava jim je za vojne potrebe odvzemala konje in govedo. Brez živine pa kmetje niso mogli dovolj dobro obdelati zemlje in letine so bile silno slabe. Pomanjkanje so trpeli tudi kmetje.

Že spomladi leta 1915. so delavci začeli stavkati. Zahtevali so višje plače, toda carska policija je razgnala stavkujoče delavce z orožjem v rokah. Delavcev to ni oplašilo. Leto pozneje so zopet stavkali in sicer po vsej državi. Zdaj niso zahtevali samo zvišanja plač, temveč tudi konec vojne in odpravo carskega samovladja.

Delavcem so se pridružili tudi kmetje. Med vojno so namreč spoznali, kako nesposobna je carska vlada. Uvideli so, da od nje ne morejo pričakovati niti zemlje niti miru.

Februarska revolucija

Nezadovoljstvo je bilo vsak dan večje. Nemiri so se množili. Car se je prestrašil revolucije, ki je prihajala. Zato se je na tihem odločil, da sklene poseben mir z Nemčijo. Vojaštvo pa je namenil poslati s fronte proti lastnemu ljudstvu, proti revolucionarnim delavcem in kmetom.

Tudi buržoazija se je bala proletarske (delavske) revolucije. Ni ji pa bila všeč carjeva namera, da sklene poseben mir z Nemčijo. Vojna je namreč prinašala buržoaziji velike dobičke. Zato je buržoazija nameravala zatreti revolucijo na ta način, da spodi osovraženelega carja in postavi novega, ki bi buržoaziji dal več pravic pri vladanju države.

Medtem je revolucija vedno bolj naraščala. Delavci so zapuščali delo. V množicah so šli na ulice. Zahtevali so konec vojne in odstranitev carja. Policija je streljala v delavstvo, a ni nič dosegla. Car je poklical na pomoč vojaštvo. Vojaki pa niso hoteli streljati v delavce, temveč so se jim pridružili. Konec februarja je revolucija zmagala in odpravila carizem.

Oblast kljub temu ni prišla v roke delovnega ljudstva. Delavci so sicer ustanovili sovjete, v katere so izvolili svoje zastopnike, toda buržoaziji se je posrečilo, da je s pomočjo izdajalcev proletarske revolucije sestavila začasno vlado. Tako je v državi nastalo dvovladje.

Oktobrska revolucija

Delovno ljudstvo je kaj kmalu spoznalo, da buržoazna začasna vlada ne dela v njegovo korist. Njegova borba torej še ni bila končana. Buržoazno-demokratska revolucija se je morala razviti v socialistično. Tako je učil ljudstvo Lenin, boljševiki pa so ga vodili v socialistično revolucijo. Po februarskem prevratu je mnogo najboljših boljševikov prišlo iz ječ in pregnanstva, kamor jih je bila svoj čas poslala carska policija. Boljševiki so prevzeli vodstvo delovnih ljudi in jih učili, kako naj se bore za svoje pravice. Vrnila sta se tudi Lenin in Stalin. Lenin je prišel iz tujine, Stalin pa se je vrnil iz daljne Sibirijske, kjer je bil v pregnanstvu.

Začasna buržoazna vlada ni sklenila miru, kakor so to zahtevale množice delovnega ljudstva, ni dala kmetom zemlje in za delavce ni vpeljala osemurnega delovnika. Vojna je buržoaziji prinašala dobičke, zato je ni marala končati. V vladi so sedeli veleposestniki in tovarnarji. Zato kmetom niso dali zemlje in delavcem niso izboljšali za-
služka. Razen delavcev so se začeli upirati tudi kmetje. Kmetje so veleposestnikom sami jemali zemljo in si jo delili med seboj. Začasna

vlada je nad uporne kmete pošiljala kazenske čete, ki so upornike zapirale, mučile in pobijale. Tako so tudi kmetje začeli spoznavati, da so njihovi pravi zavezniki edino delavci in da so samo boljševiki resnični borci za svobodo in pravico.

Lenin je pozval ljudstvo, naj zruši oblast buržoazije in naj ustanovi socialistično republiko. Boljševiška partija je pod Leninovim in Stalinovim vodstvom povedla ljudske množice v borbo za odvzem veleposetniške zemlje, za odvzem tovarn in za njihovo izročitev v delavske roke, za združitev vseh bank v eno samo državno banko, za pravico narodov, da si ustanove samostojne in neodvisne države... Partija boljševikov je tudi zahtevala, da se neha dvovladje in da vso oblast v državi prevzamejo sovjeti. Delovno ljudstvo je uvidelo, da ga samo boljševiška partija vodi po pravi poti. Zato je iz sovjetov začelo izganjati izdajalce delovnega ljudstva in prijatelje buržoazije. Na njihova mesta pa je volilo boljševike. Ker buržoazija ni hotela izpustiti oblasti iz rok, je boljševiška partija pripravljala oborožen upor proti njej.

Oboroženi upor se je začel v glavnem mestu Petrogradu (sedaj Leningradu) dne 6. novembra (po starem koledarju dne 24. oktobra), ko sta Lenin in Stalin pozvala delavce na revolucijo. Revolucionarni delavci in vojaki so zastražili mostove in kolodvore. Ponoči so tudi zasedli telefonsko centralo, pošto in vsa druga važna poslopja. V petrograjsko pristanišče pa je priplula vojna ladja »Avrora« z revolucionarnimi mornarji. Svoje topove je namerila na Zimsko palačo, kjer je imela svoj sedež buržoazna začasna vlada. Naslednjega dne zjutraj pa so Zimsko palačo obkolile še čete revolucionarnih delavcev in vojakov. Ker se začasna vlada ni hotela vdati, so zagrmeli topovi na »Avrori«, delavci in vojaki pa so naskočili Zimsko palačo. Proletarska revolucija je zmagala. To je dne 7. novembra (po starem koledarju 25. oktobra) objavil Lenin s sledečimi besedami: »Tovariši! Delavska in kmečka revolucija, o kateri so boljševiki ves čas govorili, se je izvršila... Odslej nastopa nova doba v zgodovini Rusije in sedanja, tretja ruska revolucija mora v svojem končnem rezultatu privedi do socializma.«

Revolucija delavcev in kmetov pa ni zmagala samo v Petrogradu. Zmagala je tudi po vsej ostali Rusiji. Povsod po državi so delavci in kmetje v sovjetih prevzeli oblast.

2. Boj s sovražniki

Položaj po revoluciji

Kmalu po zmagi socialistične revolucije je sovjetska vlada sklenila mir z Nemci. Res, da je morala začasno odstopiti Nemcem velike dele ruske države, toda mladi sovjetski oblasti je bil mir nujno potreben. Komunistični partiji boljševikov je mir omogočil, da je v državi utrdila sovjetsko oblast, da je uredila državno gospodarstvo, da je organizirala Rdečo armado in da je zbrala potrebne sile za borbo proti vsem sovražnikom. Teh sovražnikov je bilo mnogo, tako znotraj države kot za njenimi mejami. Notranji sovražnik mlade sovjetske države je bila premagana ruska buržoazija. Ni se mogla sprijazniti s tem, da je ljudstvo vzelo oblast v svoje roke. Veleposestniki bi še nadalje radi zatirali kmečko ljudstvo. Tovarnarji so se jezili, ker jim ljudska oblast ni več dovoljevala izkoriščati delavce in ker jim je odvzela tovarne. Ni jim šlo v glavo, da ne smejo več na račun delovnih ljudi zbirati velikanska bogastva. Tudi veletrgovcem sovjetska oblast ni bila všeč. Vsi ruski kapitalisti so se na tistem sporazumeli z raznimi bivšimi generali, ki jim je bil car bolj pri srcu kot ljudska oblast. Buržoaziji so se pridružili še različni izdajalci in lažni »voditelji« delovnih ljudi. Kapitalisti, generali in izdajalci delovnega ljudstva — vsi so se družno zarotili proti sovjetski oblasti in pripravljali upor.

Še hujši in močnejši sovražniki mlade sovjetske oblasti pa so bili tuji imperialisti. Bali so se, da bi se revolucija ne razširila iz Rusije še v njihove države. Tudi v imperialističnih državah so se ljudje naveličali vojne, zatiranja in izkoriščanja. Lahko bi se torej zgodilo, da bi se delavci v imperialističnih državah po vzgledu svojih ruskih tovarišev prav tako dvignili proti svojim zatiralcem. Mnogi tuji kapitalisti so imeli v carski Rusiji vložene mnogo denarja v rudnikih in tovarnah. Vse to so po revoluciji izgubili, zato so se znova hoteli polastiti teh bogastev. V ta namen so pripravljali napad na mlado sovjetsko državo.

Državljanska in intervencijska vojna

Tuji imperialisti so hujskali rusko buržoazijo proti sovjetski oblasti. Pregovarjali so jo, naj se upre sovjetski oblasti, in ji obljubljali vso pomoč. Pri pripravljanju upora proti sovjetom so domačim in tujim kapitalistom pomagali tudi izdajalci delovnega ljudstva. Vse sovražnike sovjetske oblasti so tuji imperialisti podpirali z denarjem in orožjem.

Vojaška sila domačih upornikov je bil prve čase tako imenovani češkoslovaški korpus. Člani tega korpusa so bili Čehi in Slovaki, ki so kot avstrijski vojaki padli v rusko ujetništvo. Sovjetska vlada je češkoslovaškemu korpusu dovolila, da se preko Sibirije umakne v domovino. Tuji imperialisti pa so korpus nahujškali, da se je uprl sovjetski oblasti. Češkoslovaškim upornikom so se pridružili tudi bogati kmetje v pokrajinah ob reki Volgi in v Sibiriji. Bivši carski generali kakor Kornilov, Krasnov, Denikin in drugi pa so dvignili na upor proti sovjetom sovražnike ljudske oblasti še po drugih krajih države. Tako so zanetili državljansko vojno.

Domačim upornikom so prišli na pomoč tudi tuji imperialisti s svojimi četami. Ker so posredovali ali intervenirali v borbi proti sovjetom, pravimo, da so sprožili intervencijsko vojno. Angleži in Francozi so izkrcali svoje vojaštvo v severni Rusiji. Na Daljnem Vzhodu so se izkrcali Japonci. Vmešali so se tudi Amerikanci in celo Nemci. Nemci so bili sicer s sovjetsko vlado podpisali mirovno pogodbo, a so kljub temu na skrivaj podpirali upornega generala Krasnova. Zalagali so ga z orožjem in hrano. Po porazu Nemčije in po zaključku prve svetovne vojne pa so na sovjetsko državo navalili tudi Poljaki.

V letih državljanske in intervencijske vojne je sovjetsko delovno ljudstvo preživljalo silno težke dneve. Močno je primanjkovalo kruha in mesa. Posebno po mestih so ljudje trpeli lakoto. Mnoge tovarne so stale, ker ni bilo premoga. Kljub temu pa delavci in kmetje niso obupali. Vztrajno so se borili proti vsem sovražnikom svoje države. Sledili so boljševiški partiji, saj so vedeli, da jih vodi po pravi poti. Ko jih je Lenin pozval, so se navdušeno odzvali stotisoči delavcev in kmetov ter odšli na fronto. Z jekleno vztrajnostjo, nesebično požrtvovalnostjo in brezprimernim junaštvom je sovjetsko ljudstvo leta 1920. končno le premagalo vse svoje sovražnike.

Sovjetska država je bila rešena.

Ustanovitev Rdeče armade Rdeča armada, zmagovalka v državljanski in intervencijski vojni, ni bila naslednica stare carske armade. Carska armada se je v revoluciji razbila. Njeni oficirji so se večinoma pridružili sovražnikom ljudstva in se borili proti njemu. Jedro Rdeče armade so bili oddelki rdeče garde. Te oddelke so v prvih dneh revolucije ustanovili delavci raznih tovarn in zavodov. Rdečo gardo so delavci ustanovili zato, da bi jih branila

pred napadi domačih in tujih izkoriščevalcev. Oddelkom rdeče garde pa so se pridružili tudi mnogi vojaki razpadle carske armade.

Rdeča garda ni bila dobro urejena, ker je bila razdrobljena na številne oddelke, raztresene po vsej državi. 28. februarja leta 1918. pa je Lenin izdal ukaz, s katerim je odločil, da se rdeča garda preuredi v Rdečo armado, ki bo imela skupno vojaško vodstvo. Še istega dne je mlada Rdeča armada silovito porazila Nemce pri Pskovu. 28. februar slave zato v Sovjetski zvezi kot dan Rdeče armade.

Od tedaj se je Rdeča armada stalno krepila. Premagala je vsakega sovražnika, ki je napadel Sovjetsko zvezo.

3. Doba mirne graditve

Ustanovitev Sovjetske zveze in Lenínova smrt

Po končani državljanski in intervencijski vojni je bila dežela strašno opustošena. Kmetje so pridelali samo polovico tega, kar so pridelali pred vojno. Industrija ni skoraj nič več delala. Mnogi rudniki so bili porušeni ali jih je zalila voda. Ljudem je primanjkovalo najpotrebnejših življenjskih potrebščin. Ni bilo kruha, masti, obutve, obleke... Počasi in z velikim trudom pa sta boljševiška partija in sovjetska oblast le premagali vse te težave.

Pri tem je zopet imel največ zaslug Lenin. Iz najtežavnjšega in najbolj zamotanega položaja je vselej znal najti primerno rešitev. Pod njegovim vodstvom je boljševiška partija pritegnila množice delavcev in kmetov k obnovi države. Polagoma se je dvignil pridelek na kmetijah, delavci pa so obnovili industrijo. Lenin je v času obnove učil, da mora sovjetsko ljudstvo zgraditi čimveč elektrarn in tovarn, če hoče biti srečno in zadovoljno. Treba pa je bilo v ta namen čimbolj utrditi tudi zvezo med narodi sovjetske dežele. Lenin in Stalin sta predlagala, naj se združijo v enotno zvezo vse sovjetske republike, ki so nastale na ozemlju nekdanje ruske carske države. To se je zgodilo leta 1922. Sovjetske republike so se združile v Zvezo Sovjetskih Socialističnih Republik (ZSSR) ali Sovjetsko zvezo (SZ).

Dobro leto po tem velikem in važnem dogodku, 21. januarja leta 1924., je umrl učitelj in voditelj delovnega ljudstva, Vladimir Iljič Lenin. Za njim so žalovali vsi delavci sveta. Ko se je Stalin poslavljaj od mrtvega Lenina, je v imenu boljševiške partije prisegel, da bodo boljševiki hodili zvesto po poti, ki jo je začrtal Lenin. Boljševiki

zvesto izpolnjujejo to prisego. Sam Stalin pa najlepše nadaljuje delo, ki ga je Lenin začel.

Razvoj industrije Boljševiška partija je pred sovjetsko ljudstvo postavila nalogo, da mora svojo domovino spremeniti iz zaostale kmetijske v napredno industrijsko državo. Samo država, ki ima dovolj lastne industrije je namreč sposobna, da se uspešno ubrani vseh sovražnikov in da ostane samostojna.

V ta namen je sovjetska vlada najprej obnovila promet. Nato so prišli na vrsto rudniki, predvsem premogovniki. Tako so lahko začeli obnavljati tovarne, pozneje pa tudi graditi nove. Boljševiška partija je postavila zahtevo, da je treba najprej zgraditi težko industrijo, to je take tovarne, ki izdelujejo avtomobile, traktorje, predvsem pa stroje za druge tovarne. Na tak način se namreč država najprej osamosvoji, ker ji ni treba za drag denar kupovati strojev, avtomobilov in traktorjev v tujini. Z doma izdelanimi stroji pa pozneje nemoteno gradi tudi lahko industrijo, ki izdelujejo razno blago za vsakdanjo potrebo: tekstilno blago, obutev, posodo, pohištvo... Tako tudi teh predmetov ni treba kupovati v tujini.

Sovjetska država je svojo industrijo gradila načrtno, česar v kapitalističnih državah ni mogoče. Tam vsak kapitalist gradi po svoje, ker mu je le za lastni dobiček. Sovjetska oblast pa je gradila industrijo le ljudstvu v korist.

Na Stalinov predlog so leta 1929. sprejeli prvi tak načrt. V načrtu je bilo predvideno, kako naj se razvija sovjetsko gospodarstvo v prihodnjih petih letih. Zavaljo tega so načrt imenovali petletni plan ali petletka.

Na najrazličnejših mestih sovjetske države so začele rasti nove velikanske tovarne in elektrarne. Odprli so nove rudnike. Prvi stalinski petletki je sledila druga. Ljudje so s takim navdušenjem delali, da so naloge obeh petletk izvršili pred določenim rokom. Prva petletka je bila celo izvršena v štirih letih. Tretjo petletko je zmotila vojna z Nemčijo. Kljub temu so sovjetski ljudje izvršili tudi naloge tretje petletke. Takoj po vojni pa so pristopili k izvrševanju nalog četrte petletke, v kateri bodo popolnoma popravili škodo, ki jo je naredila vojna, in še nadalje dvignili gospodarstvo Sovjetske zveze.

Tako se je Sovjetska zveza v teku petletk in pod Stalinovim vodstvom spremenila iz zaostale kmetijske države v eno izmed največjih industrijskih držav na svetu.

Kolhozi V petletkah pa se ni razvila samo industrija, tem-
več tudi kmetijstvo. Veleposestniško zemljo so
takoj po revoluciji razdelili med kmete. Na vasi pa kljub temu ni bilo
enakosti. Kmetje so bili še vedno razdeljeni na male, srednje in
velike kmete ali kulake. Bogati kmetje so še vedno izkoriščali siro-
mašne. Malih kmetov je bilo več ko tretjina. Ti so najprej spoznali,
da se bodo rešili siromaštva samo tedaj, če se združijo v zadruga in
svojo zemljo obdelujejo skupno in s stroji. Vsak zase namreč na svojih
malih in razdrobljenih posestvih niso mogli uporabljati strojev.

Kako koristno je obdelovanje zemlje s stroji, so kmetje lahko
spoznali na sovhozih. Sovhozi so velika državna posestva, ki jih je
država ustanovila za svoj račun. Na sovhozih so mali kmetje videli,
koliko dobička prinese kmečkemu človeku skupno in načrtno delo.
Zato so se mali kmetje odločili, da se združijo v zadruga ali kolhoze.
Pozneje so se malim kmetom pridružili še srednji kmetje. Na zahtevo
malih in srednjih kmetov je sovjetska oblast odpravila tudi kulake,
tako da je sedaj vsa zemlja v rokah kolhozov in sovhozov.

V pomoč kolhozom je sovjetska oblast ustanovila strojno-traktor-
ske postaje in sicer eno tako postajo na povprečno trideset kolhozov.
Strojno-traktorska postaja posoja kolhozom traktorje in najrazličnejše
druge poljedelske stroje. Kolhozniki pa dajejo za to državi del svojega
pridelka.

Kolhozi so silno izboljšali življenje kmetov kolhoznikov. S strojno
obdelavo zemlje in s skupnim delom so se kolhozni kmetje rešili bede
in pomanjkanja. Njihovo blagostanje je vsako leto večje.

Kulturni napredek Blagostanje je sovjetskim ljudem prineslo tudi velik
kulturni napredek. V carski Rusiji je bila velika
večina ljudi nepismenih in neizobraženih. Sovjetska
oblast pa je ob tovarnah in kolhozih zgradila številne šole. V kratkem
času so se vsi sovjetski ljudje naučili pisanja in branja. Šole imajo
sedaj mnogi sovjetski narodi, ki pred revolucijo sploh niso poznali
nobene šole in nobene knjige.

Sedaj izide v Sovjetski zvezi na milijone knjig in časopisov v je-
zikih vseh narodov, ki žive v velikanski sovjetski državi.

V času stalinskih petletk so ustanovili mnogo knjižnic, gledališč,
kinematografov in radijskih postaj. Radio poslušajo sedaj v vsaki
sovjetski vasi.

Razen osnovnih šol so v Sovjetski zvezi ustanovili tudi veliko
število strokovnih in visokih šol. V njih se uče otroci delavcev in

kolhoznikov, Te šole so dale že na tisoče tehnikov, inženirjev, zdravnikov, umetnikov in učenjakov, ki vsi z ljubeznijo delajo za svojo veliko domovino.

4. Velika domovinska vojna

Fašistični napad Zaradi nenačrtnega gospodarstva je v letih od 1929 do 1933 nastala v kapitalističnih državah velika brezposelnost. Mnogi milijoni delavcev so ostali brez zaslužka. Gladovali so skupaj s svojimi družinami. Zaradi brezposelnosti delavcev tudi kmetje niso mogli prodati vseh svojih pridelkov in se je tudi njim slabo godilo.

Posebno huda je bila brezposelnost v Nemčiji. Ljudje so bili nezadovoljni in nemška buržoazija se je bala revolucije. Zato je leta 1933. spravila na oblast Hitlerja in njegove fašiste. Hitler je takoj odpravil vse buržoazno-demokratske svoboščine in s surovo silo zatrl delavski razred. Hitlerjev fašizem je posebno vneto podpirala drobna buržoazija, ki je vse glasneje zahtevala, da se mora Nemčija maščevati za izgubljeno vojno v letih 1914—1918.

Nemci so se pod Hitlerjem začeli na veliko oboroževati in pripravljati na vojno. Hitler je Nemčiji najprej prisilno priključil Avstrijo in Češko, 1. septembra leta 1939. pa je napadel Poljsko. Francija in Anglija pa sta napovedali vojno Nemčiji.

Začela se je druga svetovna vojna, v katero so pozneje stopile tudi Združene države Amerike.

Sovjetska zveza se ni želela zaplesti v to vojno. Z Nemčijo je imela celo podpisano nenapadalno pogodbo. Nemci pa so pogodbo prekršili in 22. junija 1941. zahrbtno napadli sovjetsko državo.

Težki dnevi Hitler je računal, da bo premagal Rdečo armado v nekaj tednih, a se je zmotil. V začetku so Nemci imeli res precejšnje uspehe, ker so Sovjetsko zvezo napadli nenadoma, ker so takrat imeli več tankov, letal in strojnega orožja kot Rdeča armada in ker Angleži in Amerikanci Nemcev niso napadali na drugi fronti. V silnih bojih se je Rdeča armada umikala in, prizadejala fašistom velike izgube.

Sovjetska zveza je preživljala težke dneve. Nemci so prišli že blizu Moskve. Tedaj je Stalin pozval vse Moskovčane, naj se pripravijo na obrambo. Vse mesto se je borilo proti nemškimi osvajalcem in je tudi vzdržalo. Rdeča armada je odbila Nemce. Ne samo to.

Rdeča armada je kmalu začela z velikim napadom na hitlerjevce. V bitki pod Moskvo jih je silovito premagala. Rdeča armada je v tej borbi zaplenila in uničila 1500 nemških tankov, uničila mnogo nemških vojakov in pognala nemško vojsko 400 kilometrov daleč od Moskve.

Nemci pa so kljub temu porazu bili še vedno močni. Na jugu sovjetske države so zbrali nove velike vojaške sile. Od tam so hoteli v velikem loku priti Moskvi za hrbet. V ta namen pa so morali najprej zavzeti Stalingrad, veliko industrijsko mesto ob reki Volgi. S 1500 topovi so od vseh strani obstreljevali mesto in ga zasipali z bombami iz tisočev letal. Junaški rdečearmejci kljub temu niso Stalingrada prepustili sovražniku. V novembru leta 1942. pa je Rdeča armada prešla v napad in Nemce strahovito potolkla. Uničila je dve nemški armadi, ki sta šteli 330.000 mož.

Od tega poraza se Nemci niso več opomogli. Pred Rdečo armado so se začeli umikati na vsej fronti.

Junaštvo
sovjetskih ljudi Proti nemškimi osvajalcem se je borilo vse sovjetsko ljudstvo. Vojaki na fronti so se proti njim vojskovali z orožjem v rokah, ljudje v zaledju pa z junaškim delom in požrtvovalnostjo. Delavci v tovarnah so delali noč in dan, da so za Rdečo armado izgotovili dovolj tankov, topov, letal in drugega orožja. Pred sovražnikom, ki je prodiral prva leta vojne, so razdrli cele tovarne in jih prenesli daleč v notranjost države. Tam so stroje takoj zopet sestavili in nemudoma pričeli z delom. Včasih so prepeljevali stroje že pod ognjem nemških topov ali pa v silnem mrazu ruske zime.

Prav tako neutrudno so delali tudi kolhozni kmetje. Čeprav je mnogo kolhoznikov odšlo na fronto, so preostali obdelali vse polje. Stalno so se trudili, da je Rdeča armada imela dovolj kruha in druge hrane. Mnogi kolhozi in kolhozniki pa so darovali državi, v tem težkem času tudi velike vsote denarja. Pisali so generalisimu Stalinu, naj za poslani denar kupi tanke in letala za Rdečo armado.

Delavcem in kolhoznim kmetom so v vojnih letih nesebično pomagale žene, pa tudi mladina. Mnoge žene so takrat prijele za delo, ki ga navadno opravljajo mošje. Postale so šoferke, strojevodkinje, traktoristke, letalke... Mladina pa je priskočila na pomoč povesod, kjer je bila pomoč potrebna.

Tudi sovjetski izobraženci niso stali ob strani. Učenjaki so s svojimi iznajdbami stalno izboljševali orožje Rdeče armade. Po njihovi

zaslugi je to orožje že kaj kmalu postalo boljše od nemškega. Sovjetski zdravniki pa so s svojimi izumi neštetim rdečearmejcem rešili življenje in jih usposobili za borbo.

Tako se je vsak sovjetski človek boril za zmago nad fašističnimi osvajalci.

**Rdeča armada —
osvoboditeljica
narodov**

Po bitki pri Stalingradu je Rdeča armada stopala od zmage do zmage. Leta 1944. je pregnala Nemce z vsega ozemlja Sovjetske zveze. Potem jih je začela poditi tudi iz onih evropskih držav, ki so jih bili Nemci podjarmili. V teh državah so nemški fašisti na najokrutnejše načine zatirali delovne ljudi. Izseljevali so jih, mučili v ječah, streljali in obešali ter preganjali v strahotna taborišča. Zato je v podjarmljenih deželah nastal silen odpor proti nemškim zatiralcem. V Jugoslaviji se je ljudstvo uprlo Nemcem pod vodstvom Komunistične partije in maršala Tita že leta 1941. Čim bolj je Rdeča armada napredovala, tem bolj je naraščal odpor podjarmljenih narodov. Rdeča armada jim je hitela na pomoč.

Ko je Rdeča armada prestopila rumunsko-jugoslovansko mejo, se je združila z narodno-osvobodilno vojsko Jugoslavije. Obe vojski sta dne 20. oktobra leta 1944. osvobodili naše glavno mesto Beograd. V začetku leta 1945. je Rdeča armada pomagala osvoboditi celo vrsto poljskih mest. 14. januarja istega leta je Rdeča armada skupaj s I. poljsko armijo osvobodila Varšavo, glavno mesto Poljske. Veliko pomoč pa je Rdeča armada nudila tudi Čehom in Slovakom, ki so se začeli boriti proti Nemcem.

Nemci niso mogli več zaustaviti pohoda zmagovite Rdeče armade. Dne 2. maja leta 1945. so rdečearmejci po silovitih bojih zavzeli Berlin. Hitlerjeva Nemčija je bila premagana predvsem po zaslugi Rdeče armade. Angleži in Amerikanci so namreč močnejše napadli Nemce na zahodni fronti šele tedaj, ko so bile nemške čete že močno oslABLJENE zaradi sovjetskih zmag.

Poleti leta 1945. pa je Rdeča armada s svojim silovitim napadom odločilno pomagala k zmagi nad Japonci, Hitlerjevimi zavezniki.

Tako je Rdeča armada izpolnila svojo veliko osvobodilno nalogo. S požrtvovalnostjo in junaštvom svojih borcev je Rdeča armada rešila mnogo narodov izpod strašnega fašističnega jarma.

STARA JUGOSLAVIJA

1. Jugoslovani pred prvo svetovno vojno

Jugoslovani pod Avstro-Ogrsko V začetku 14. stoletja so si potomci nemškega cesarja Rudolfa Habsburškega pridobili toliko posestev, moči in vpliva na današnjem Avstrijskem, Koroškem, Štajerskem in Kranjskem, da so te dežele združili v novo državo. Imenovali so jo Avstrijo. Tako so Slovenci za dolga stoletja prišli pod oblast Avstrije in njenih cesarjev Habsburžanov. Pozneje so Habsburžani priključili Avstriji še druge dežele, kot Češko in del današnje Ukrajine. Leta 1867. so se Avstriji pridružili še Ogri (Madžari), ki so gospodarili Hrvatom. Odslej se je država Habsburžanov imenovala Avstro-Ogrska. V začetku našega stoletja pa so avstrijski mogotci pridružili Avstro-Ogrski tudi Bosno in Hercegovino. Tako je mnogo Slovanov, vsi Slovenci, vsi Hrvati ter mnogo Srbov v Vojvodini ter v Bosni in Hercegovini prišlo pod oblast avstrijskih (nemških) in madžarskih mogočnejev.

Ponemčevanje Nemški in madžarski mogočnejši so na razne načine zatirali ostale narode v Avstro-Ogrski. Slovanov pa je bilo v avstro-ogrski državi več kot Nemcev in Madžarov, a so imeli mnogo manj pravic. Avstrijska in madžarska gospoda (buržoazija in plemstvo) je hotela ponemčiti in pomadžariti vse slovanske državljane. V avstrijskem delu države je bil glavni jezik nemški, v madžarskem delu pa madžarski.

Pod Avstrijo so se morali tudi Slovenci stalno boriti za pravice svojega jezika. Avstrijci so Slovencem vsiljevali nemške šole in nemške učitelje, nemške časopise in nemške knjige, čeprav Slovenci niso znali nemški. Kdor v uradih ni hotel govoriti nemški, tega so stalno zaničevali in se mu posmehovali. Slovenski mladeniči so morali služiti v avstrijski vojski in se boriti za avstrijskega cesarja, ki je vladal na Dunaju.

Prav tako so Madžari ravnali s Hrvati in Srbi v Vojvodini. Zato so Slovenci, Hrvati in Srbi, ki so živeli na ozemlju Avstro-Ogrske,

stalno delali na to, da bi se z ostalimi Jugoslovani združili v lastno svobodno državo.

Prva svetovna vojna Nasprotstva, ki so se med imperialističnimi državami posebno močno pokazala v času balkanske vojne, so leta 1914. sprožila novo vojno. Začeli so to vojno nemški kapitalisti, ki so bili najbolj napadalni. Hoteli so na novo razdeliti svet in mu zagospodariti. Namenili so se, da najprej zaslužnijo vso Srednjo Evropo, nato pa še ostale države. Avstro-ogrski imperialisti so hoteli vojno izrabiti za to, da zaslužnijo svobodni slovanski državi, Srbijo in Črno goro. Razen tega so z vojno hoteli utrditi svoje gospostvo nad Slovani, ki so živeli v mejah Avstro-Ogrske. Angležem je bila vojna dobrodošla, ker so verjeli, da bodo tako obračunali s svojo sovražnico Nemčijo in da si bodo osvojili nekatere arabske dežele. Japonci so se vojne udeležili zato, da se polaste nemških posesti (kolonij) na Kitajskem in v Tihem oceanu. Carska Rusija si je v tej vojni hotela pokoriti Turčijo ter se polastiti Galicije in Bukovine, kjer so prebivali Ukrajinci, ki jim je vladala Avstrija. Francozi so v vojno stopili zategadelj, da svoji državi povrnejo pokrajini Alzacijo in Loreno, ki so ju bili Nemci leta 1871. ugrabili Francozom.

Prva svetovna vojna je bila osvajalna, nepravilna vojna. Pravično vojno sta vodili samo Srbija in Črna Gora, ki sta branili svojo svobodo in neodvisnost.

Povod za prvo svetovno vojno je bil umor avstrijskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda. Umorila sta ga v Sarajevu dva mlada Srba, Princip in Gavrilović (28. junija 1914). Vlada avstro-ogrske države je izrabila ta dogodek in je mesec pozneje napovedala Srbiji vojno (28. julija 1914).

Iz avstrijsko-srbske vojne se je kaj kmalu izcimila prva svetovna vojna. V tej vojni so se skoraj vse države sveta borile proti Nemčiji in Avstro-Ogrski ter njunima zaveznicama Turčiji in Bolgariji.

Prva svetovna vojna je, trajala štiri leta. V njej so se morali Slovenci, Hrvati in Bosanci kot avstro-ogrski vojaki boriti proti lastnim bratom Srbom in Rusom. Prav tako tudi drugi avstro-ogrski Slovani, Čehi, Slovaki in Ukrajinci.

Avstro-Ogrska je med vojno doživela več težkih porazov. To je opogumilo slovanske narode v Avstro-Ogrski, da so se še bolj vneto borili za svojo svobodo. Avstrijske čete, sestavljene iz Slovencev, Hrvatov, Srbov in drugih Slovanov, so se upirale vedno

pogosteje. Ko so jesen leta 1918. zavezniki napadli Avstro-Ogrsko z novimi silami, se avstrijski vojaki niso hoteli več boriti. Odvrgli so orožje, zapustili bojišča in odšli domov. Tako je leta 1918. razpadla Avstro-Ogrska. Slovenci in Hrvati so skupno s Srbi, Makedonci in Črnogorci ustanovili novo državo — Jugoslavijo.

2. V stari Jugoslaviji

Ustanovitev Jugoslavije

Kraljevina Jugoslavija je bila ustanovljena 1. decembra 1918. Tega dne so se pri tedanjem srbskem vladarju in poznejšem jugoslovanskem kralju Aleksandru Karadjordjeviču oglasili zastopniki Slovencev in Hrvatov. Povedali so mu željo svojih narodov, da bi se hoteli skupno z ostalimi Jugoslovani združiti v eno državo. To so si Slovenci in Hrvati res iskreno želeli. Nihče pa jih ni vprašal, kdo naj ima oblast v tej novi državi. Nihče tudi ljudstva ni vprašal, ali naj bo nova država kraljevina ali republika. Tako so se, že ob rojstvu Jugoslavije polastili oblasti razni bogati izkoriščevalci s kraljem Aleksandrom na čelu.

Zatiranje delov- nega ljudstva

Delovno ljudstvo v novi državi ni našlo svojih pravic. V krajih, ki so prej pripadali Avstro-Ogrski, so kmetje pričakovali, da bodo dobili zemljo, ki je bila last bogatih veleposestnikov. To se ni zgodilo. Kralj in njegovi ministri so se spoprijateljili s tujimi veleposestniki. Dovolili so, da je tuja gospoda še dalje izkoriščala kmeta. Tujcem so se pridružili še domači izkoriščevalci. Tako je mnogo kmečkih ljudi tudi v kraljevski Jugoslaviji imelo premalo ali sploh nič zemlje. Od kmečkih žuljev so živeli razni bogatini.

V kraljevski Jugoslaviji so prav tako silno izkoriščali tudi delavstvo. Za majhno plačilo so morali delavci garati po rudnikih in tovarnah. Kadar so delavci zahtevali boljši zaslužek, so jih preganjali žandarji. Zapirali so jih in jih mučili po ječah. Delavstvo je živelo v vedno večji revščini, oblastniki stare Jugoslavije pa so kopičili vedno večja bogastva. Kralj in njegova družina so se prištevali k najbogatejšim ljudem v Jugoslaviji.

Položaj narodov v stari Jugoslaviji

Kralj in drugi jugoslovanski oblastniki so se bali ljudske jeze. Stalno so si zato prizadevali, da bi se jugoslovansko delovno ljudstvo ne zedinilo. Zategadelj niso hoteli nič slišati o kakem bratstvu med jugoslovanskimi

narodi. Med jugoslovanske narode so sejali sovraštvo in razdor. Tako razdvojenemu ljudstvu so laže vladali in ga izkoriščali. Posameznim jugoslovanskim narodom niso priznavali njihovih pravic. Trdili so, da so Jugoslovani en sam narod in da so Srbi, Hrvati in Slovenci samo plemena tega enotnega naroda. Makedoncev pa niso priznavali niti kot pleme. O njih so govorili, da so »južni« Srbi in jim niso hoteli priznati niti njihovega jezika.

Vse to je počela predvsem srbska buržoazija, ki je hotela obdržati nadvlado v državi, da bi tako mogla nemoteno izkoriščati delovne ljudi jugoslovanskih narodov.

Jugoslovanska buržoazija pa je sodelovala tudi s tujimi kapitalisti, angleškimi, francoskimi, nemškimi in drugimi, ki so bili lastniki jugoslovanskih rudnikov in tovarn. Domači in tuji kapitalisti so složno izkoriščali in zatirali jugoslovanske narode.

Vse to je med narodi stare Jugoslavije povzročilo veliko nezadovoljstvo. Samo Komunistična partija Jugoslavije je že od vsega začetka bila edina, ki je zagovarjala pravice delovnih ljudi in posameznih jugoslovanskih narodov. Zato so jo mogočniki stare Jugoslavije začeli že leta 1920. strašno preganjati. Komunistična partija se preganjanja ni ustrašila. Ostala je do kraja zvesta vsemu delovnemu ljudstvu.

OSVOBODILNA FRONTA

Leto 1941.

27. marec Po smrti kralja Aleksandra je v Jugoslaviji zavlada-
dal kralj Peter II. Ker še ni bil dovolj star, so na-
mesto njega vladali kraljevski namestniki, med katerimi je bil tudi
knez Pavle. Ta je bil velik prijatelj nemških in italijanskih fašistov.
Podobni prijatelji fašistov pa so bili tudi tedanji jugoslovanski mini-
stri. Tujim in domačim fašistom so dajali v državi vedno več pravic.
Končno so podpisali celo prijateljsko pogodbo s fašistično Nemčijo
in fašistično Italijo. S to pogodbo so obljubili vso pomoč Jugoslavije
nemškim in italijanskim fašistom.

Jugoslovanski narodi pa takega zavezništva niso hoteli. Vedeli
so, da zavezništvo s fašisti tudi njim ne more prinesiti drugega ko
suženjstvo in trpljenje. Dne 27. marca 1941. so jugoslovanski narodi
javno pokazali svoje nezadovoljstvo. V vseh jugoslovanskih mestih,
posebno pa v Beogradu, so ljudje pohiteli na ulice. Glasno so zahtevali
boj s fašizmom in prijateljstvo s Sovjetsko zvezo. Ljudstvo je vedelo,
da se samo Sovjetska zveza iskreno bori proti fašistom in za resnično
svobodo vseh delovnih ljudi. Nekateri višji jugoslovanski oficirji so
istega dne sestavili novo vlado, odstavili kneza Pavla in posadili
Petra II. na prestol.

6. april Niti kralj, niti njegova nova vlada, niti jugoslovan-
ski višji oficirji niso hoteli začeti odločilne borbe
proti fašistom. Vsi skupaj pa so v odločilnem trenutku izdali jugo-
slovansko delovno ljudstvo.

Hitler, vodja nemških fašistov je sklenil, da se krvavo maščuje,
ker ga jugoslovanski narodi niso hoteli slepo ubogati. Dne 6. aprila
1941 je z velikimi vojaškimi silami udaril brez vojne napovedi na
Jugoslavijo. Zgodaj zjutraj so nemška letala napadla Beograd in že
prvega dne ubila na tisoče nedolžnih ljudi, žen in otrok. Nemcem
so se pridružili tudi italijanski fašisti. Njihov voditelj Musolini je s
svojimi četami napadel Jugoslavijo z jugozapadne strani.

Kralj Peter II., njegovi ministri in njegovi generali niso hoteli povesti ljudstva v boj proti fašizmu. Bojazljivo so ga izdali in pobegnili v tujino. Prepustili so ljudstvo njegovi usodi.

Kraljevska jugoslovanska vojska je razpadla v nekaj dneh. Fašisti so si Jugoslavijo razdelili med seboj. Slovenijo so razkosali na tri dele. Prekmurje so zasedli Madžari, Štajersko in Gorenjsko so si prilastili Nemci, Ljubljano in ostalo Slovenijo pa so si prisvojili Italijani.

Zločinci in izdajalci Fašisti so takoj začeli strahovito preganjati naše ljudstvo. Slovence so namenili uničiti v najkrajšem času. V množicah so jih selili v Srbijo, na Hrvaško, v Bosno in v Nemčijo, kjer so morali prisilno izvrševati najtežja dela ob silno slabi hrani. Po vsej državi so se polnile ječe in taborišča. Podivjani fašisti so ljudi mučili in ubijali. Mnogo stotisoč ljudi so pobili ali žive sezgali v nalašč za to pripravljenih taboriščih.

Pri tem njihovem divjanju so jim pomagali tudi nekateri domači izdajalci. V Sloveniji so služili fašistom general Rupnik, škof Rožman in njuni domobranci, na Hrvaškem Pavelić in njegovi ustaši, v Srbiji pa generala Nedić in Draža Mihajlović ter njuni četniki.

2. Delo Osvobodilne fronte

Poziv Komunistične partije V težkih dneh fašističnega divjanja, je zopet bila Komunistična partija tista, ki ni pozabila delovnih ljudi. Komunistična partija jim je povedala, da ne smejo samo čakati na osvoboditev, temveč da se morajo za svobodo boriti z orožjem v rokah. Vse poštene Slovence je Komunistična partija pozvala, naj se združijo na boj proti fašističnim okupatorjem.

Pozivu Komunistične partije so se odzvali vsi svobodoljubni Slovenci. Dne 27. aprila 1941 so se v Ljubljani zbrali možje, ki so ustanovili Osvobodilno fronto. Sklenili so, da zberejo v Osvobodilno fronto vse tiste, ki so voljni boriti se z orožjem v rokah proti okupatorjem in domačim izdajalcem. To se je tudi zgodilo. Le redki so ostali na strani izdajalcev, generala Rupnika in škofa Rožmana.

V spomin na ustanovitev Osvobodilne fronte praznujemo 27. april vsako leto kot slovenski državni praznik.

Vodstvo Osvobodilne fronte je v ostalih slovenskih krajih začelo ustanavljati odbore OF. Slovenci so kmalu spoznali, da se bodo le tedaj rešili iz fašističnega pekla, če se bodo trdno sklenjeni v OF borili proti skupnemu sovražniku.

Naloge OF Člani OF so sklenili,
da z vsemi silami pomagajo uničiti nenaške in itali-
janske fašiste ter njihove pomagače.

da se bodo z vsemi silami borili za osvoboditev in združitvev
vseh Slovencev.

da bodo čuvali bratstvo in enotnost vseh Jugoslovanov,

da bodo čuvali bratsko zvezo Slovencev in drugih Jugoslovanov
z narodi Sovjetske zveze.

Osvobodilna fronta je resnično tudi vse te naloge izvršila.
Skrbela je za to, da so v partizanske čete odhajali vedno novi borci.
Z denarjem in raznimi potrebščinami je podpirala partizansko vojsko.
Med ljudi je širila partizanske časopise. Ljudstvo je opozarjala na iz-
dajalce in ga učila, kaj mora storiti, da bo čimprej svobodno.

Zmaga OF Težak je bil boj, ki ga je Osvobodilna fronta vodila
z okupatorji in drugimi sovražniki Slovencev. Tudi
žrtev je bilo mnogo. Številni najboljši člani Osvobodilne fronte so
dali svoja življenja za svobodo Slovencev. Padli so kot talci, kot ju-
naški partizani ali umirali mučeniške smrti v ječah in taboriščih.
Ohranili jih bomo v večnem spominu. Dali so svoja življenja za to,
da je Osvobodilna fronta zmagala in da zdaj živimo v svobodi.

Pozivu Komunistične partije so se odzvali tudi pošteni rodoljubi
vseh ostalih jugoslovanskih narodov. Na ta poziv so se ljudske mno-
žice v Srbiji dvignile na upor že poleti leta 1941. Komunistični partiji
so sledili vsi pošteni ljudje iz drugih srbskih političnih strank. Da bi
laže vodili borbo z okupatorjem, so ustanovili Ljudsko fronto, kateri
se je pridruževalo vedno več ljudi. Ljudsko fronto so ustanovili
tudi v Bosni in Hercegovini, v Črni gori in v Makedoniji.

Jugoslovani so se zbirali v Ljudsko fronto zato,

ker je vodila odločno borbo z okupatorjem in njegovimi pomagači,

ker se je hkrati borila za enotnost vseh tistih, ki so se bojevali
z okupatorjem,

ker se je borila za resnično ljudsko demokracijo,

ker se je borila za enakopravnost vseh jugoslovanskih narodov.

Prav zaradi tega pa je Ljudska fronta v celoti zmagala ter zdru-
žila vse jugoslovanske narode v bratsko združbo — Federativno
ljudsko republiko Jugoslavijo.

Osvobodilna fronta slovenskega naroda je del Ljudske fronte
Jugoslavije, ki nas po končani borbi z okupatorjem vodi pri obnovi
in izgraditvi naše domovine.

OSVOBODITEV JUGOSLOVANOV

1. Borbe za osvoboditev

Začetki partizanske borbe Klicu Komunistične partije so se najodločnejši Jugoslovani odzvali že meseca junija leta 1941. Zapustili so svoje domove ter odšli v gore in gozdove. Tam so se združili v partizanske odrede.

V začetku so bili partizani skoraj brez orožja. Kljub temu so junaško napadali sovražnika. Premagovali so ga in mu odvzemali orožje. Na tak način so se oboroževali. Prve partizanske borbe v Jugoslaviji so se vršile v Srbiji in Bosni. Pozneje so se razširile na vso državo. Tudi v Sloveniji so prve partizanske puške počile že junija leta 1941.

Osvobojeno ozemlje Partizanov je bilo vsak dan več. Iz majhnih skupin so sčasoma nastale čete in bataljoni, brigade in divizije. Že po enem letu borb je iz partizanskih odredov Jugoslavije (POJ) nastala narodno-osvobodilna vojska (NOV).

Nenehoma so partizani napadali sovražnika. Osvobodili so mnogo jugoslovanskih krajev. Ljudstvo je povsod z veseljem pozdravljalo svoje osvoboditelje. Mnogo partizanov je dalo svoja življenja v borbi s sovražnikom. Na njihova mesta pa so stopali vedno novi borci. Vedno močnejša je postajala NOV.

Tudi slovenski partizani so že eno leto po razpadu kraljevske Jugoslavije osvobodili velik del Slovenije. Osvobojeno ozemlje se je raztezalo po Dolenjskem in Notranjskem. Italijani pa so nad partizane poslali silno vojsko. Najhuje so napadali partizane na Rogu na Kočevskem. Po hudih bojih se je Italijanom sicer posrečilo, da so zavzeli osvobojeno ozemlje. Toda ne za dolgo! Partizani so kmalu zopet osvobodili velik kos slovenske zemlje na Dolenjskem in v Beli Krajini.

Borbe z izdajalci Partizani se niso borili samo s fašisti. Bojevati so se morali tudi z domačimi izdajalci. Izdajalski general Rupnik in izdajalski ljubljanski škof Rožman sta zbrala posebne čete, ki so jih imenovali domobranci. Danes jih poznamo pod imenom bela garda. V belogardiste so stopali ljudje, ki jim je bil bolj pri srcu tujec fašist kot svobodna domovina. Belogardisti so bili najzvestejši hlapci italijanskih fašistov. Skupno z njimi so mučili in morili poštene Slovence, skupaj s fašisti so belogardisti požigali slovenske vasi. Narodno-osvobodilna vojska pa je premagala belogardiste in njihove gospodarje fašiste. Prav tako so bili premagani tudi drugi izdajalci v Jugoslaviji, Paveličevi ustaši na Hrvaškem in Mihajlovičevi četniki v Srbiji.

2. Velika zmaga

Narodni heroji Med partizanskimi borci je bilo mnogo velikih junakov. S svojimi junaštvi so se proslavili v vsej domovini, pa tudi v tujini. V zahvalo za njihova junaštva jim je ljudska oblast dala častni naslov »narodni heroj«. Mnogi med njimi niso več med živimi. Slovenija se s hvaležnostjo spominja mrtvih narodnih herojev: Franceta Rozmana-Staneta, Toneta Tomšiča, Slavka Šlandra, Ljube Šercerja, Janka Premrla-Vojka in drugih. Mnogo narodnih herojev pa je še živih v ponos in slavo Jugoslavije. Najbolj pa smo Jugoslovani ponosni na največjega narodnega heroja — maršala Tita.

Pomoč Rdeče armade Jugoslovanski partizani so pod vodstvom maršala Tita korakali od zmage do zmage. V njihovi težki borbi jim je nudila največjo pomoč Rdeča armada, junaška vojska Sovjetske zveze.

Rdeča armada je že od začetka vojne morala sama odbijati silne napade Nemcev in njihovih sovražnikov. V začetku se je morala pred nemško silo umakniti globoko v Sovjetsko zvezo. Jugoslovanskih partizanov pa to ni oplašilo. Vedeli so, da Rdeča armada ne more biti premagana, ker jo je podpiralo vse sovjetsko ljudstvo. Zato so se partizani neustrašeno borili dalje. Niso se prevarili. Kmalu je Rdeča armada začela prodirati in potiskati Nemce iz Sovjetske zveze. Nemška zaveznica Italija je jeseni 1943 prenehala z bojevanjem. Takrat so partizani razorožili vse italijanske vojake,

ki so bili na ozemlju Jugoslavije. Narodno-osvobodilna vojska se je zelo okrepila z italijanskim orožjem.

Velika zmaga Leto pozneje je Rdeča armada popolnoma osvobodila svojo domovino in je v Srbiji prekoračila jugoslovansko mejo. Tega so se vsi Jugoslovani nepopisno razveselili. V Srbiji se je narodno-osvobodilna vojska pridružila Rdeči armadi in skupaj z njo je prodirala proti Beogradu. Za Beograd se je vnela huda bitka. Dne 20. oktobra leta 1944. je bil Beograd osvobojen.

Z velikim veseljem so Jugoslovani sprejeli novico, da je njihovo glavno mesto osvobojeno. Osvoboditev Beograda je silno navdušila tudi slovenske partizane. Z novimi močmi so se vrgli na sovražnika. Prizadejali so mu mnoge izgube.

3. aprila 1945. je slovenskim partizanom prišla na pomoč Rdeča armada. Osvobodila je Prekmurje. Kmalu pa so slovenskim partizanom prišle na pomoč še divizije narodno-osvobodilne vojske iz ostale Jugoslavije. V začetku meseca maja leta 1945. je narodno-osvobodilna vojska osvobodila vso Slovenijo. 9. maja 1945. je bilo osvobojeno tudi glavno mesto Slovenije — Ljubljana. Nemci so bežali, kolikor so mogli, druge pa je naša vojska ujela in razorožila.

Narodno-osvobodilna vojska je slavila svojo veliko zmago. Vsem Jugoslovanom je zasijalo sonce svobode.

LJUDSKA OBLAST

1. Drugo zasedanje AVNOJ-a

Narodno-osvobodilni odbori Ze leta 1941. so ljudje v osvobojenih krajih izvolili predstavnike svoje ljudske oblasti. V vsakem osvobojenem kraju so se ti predstavniki združili v posebne odbore, ki so dobili ime narodno-osvobodilni odbori.

Naloge teh odborov so bile:

da pomagajo partizanom z živežem, obleko, stanovanjem, obvezami in podobnimi potrebščinami,

da pazijo na red v svojih krajih,

da pomagajo družinam partizanov in da skrbе za njihove otroke, da skrbе za obdelovanje polja, za spravljanje pridelkov, za rejo živine in slična dela.

Sčasoma pa so narodno-osvobodilni odbori dobili še več drugih nalog. Pa tudi vedno več odborov je bilo.

AVNOJ

Zato so si narodno-osvobodilni odbori izbrali svoje vodstvo. V to vodstvo so prišli zastopniki vseh jugoslovanskih narodov. Imenovalo se je »Antifašističko večje narodnog oslobodjenja« (AVNOJ). Prvič se je AVNOJ zbral na sejo v Bihaću v Bosni, drugič pa v mestu Jajce, prav tako v Bosni.

Važnost sklepov drugega zasedanja AVNOJ-a

Na drugem zasedanju AVNOJ-a so ljudski zastopniki dne 29. novembra 1943. sklenili mnogo zelo važnih stvari. Na tem zasedanju so ugotovili, da se vsi jugoslovanski narodi v bratski slogi bore proti fašistom. V tem boju so sklenili trdno medsebojno zvezo. Zato je tudi AVNOJ sklenil, da mora biti Jugoslavija zvezna (federativna) država.

Ko so fašisti napadli Jugoslavijo, je kralj Peter II. sramotno pobegnil v tujino. Zato so na drugem zasedanju AVNOJ-a sklenili, da se ne sme vrniti v domovino, dokler ljudstvo ne odloči, ali hoče kraljevino ali republiko.

AVNOJ je tudi potrdil sklep slovenskih odposlancev, da se mora Slovensko Primorje priključiti novi Jugoslaviji. Slovensko ljudstvo v Primorju se je namreč uprlo italijanskim fašistom, ki so ga zatirali več ko dvajset let. S tem so slovenski Primorci dokazali, da hočejo k novi Jugoslaviji.

Vsemu svetu je bilo treba pokazati, koliko so trpeli jugoslovanski narodi. AVNOJ je zato ustanovil komisijo, ki naj dožene vse zločine, ki so jih v Jugoslaviji zagrešili fašisti in njihovi pomagači.

Ljudski zastopniki so na drugem zasedanju AVNOJ-a ugotovili, da ima največ zaslug za narodno-osvobodilno borbo tovariš Tito, zato so ga imenovali za maršala Jugoslavije.

2. Federativna ljudska republika Jugoslavija

Svobodne volitve 11. november 1945. je bil za vse Jugoslovane velik praznik. Tega dne so se vršile prve resnično svobodne volitve v vsej državi. Volili so vsi moški in ženske, stari nad osemnajst let. Skoraj vsi so šli na volišče. Volili so svoje poslance v Ustavodajno skupščino. Ustavodajna skupščina, kakor se je imenoval zbor novoizvoljenih poslancev, je imela nalogo, da odobri in sprejme ustavo.

Republika Novoizvoljeni ljudski poslanci so se 29. XI. 1945 zbrali v Beogradu. Po naročilu svojih volivcev so odločili, da Jugoslavija ne bo več kraljevina. Kralj nam ne bo več vladal. Ko bi se bilo treba boriti, je kralj sedel v Londonu. Tja je sramotno pobegnil leta 1941., že takoj ob začetku osvobodilne vojne. Takega kralja ljudstvo ne mara. Zato so ljudski poslanci sklenili, da si bo odslej ljudstvo vladalo samo. Od tega dne dalje je Jugoslavija federativna (zvezna) republika (ljudovlada). Imenuje se Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ).

Ustava Ko so se ljudski poslanci pozneje zopet sestali v Beogradu, so dne 31. januarja leta 1946. sprejeli tudi naš najvišji zakon — ustavo. V ustavi so zapisane vse pravice in dolžnosti nas vseh. Tam so tudi zapisana pravila, po katerih moramo Jugoslovani živeti. V ustavi je potrjeno vse tisto, kar so nam naši hrabri borci priborili med domovinsko vojno. Tako določa ustava, da je naša država zvezna republika, ki jo sestavlja šest ljudskih republik: Slovenija, Hrvatska, Bosna in Hercegovina, Crna gora,

Srbija in Makedonija. V ustavi pa so zapisane še druge važne reči, kot na primer:

da v Jugoslaviji vlada ljudstvo,

da so rude in druga zemeljska bogastva last ljudstva,

da je zemlja samo kmetova last,

da imamo vsi Jugoslovani enake pravice in enake dolžnosti.

Ustava pa tudi natančno določa, kako naj bo naša država urejena in kako morajo biti urejena naša sodišča.

Najvažnejša dolžnost vsakega jugoslovanskega državljana pa je, da spoštuje vse, kar je v ustavi zapisano.

MARŠAL TITO

Dne 25. maja leta 1892. se je v vasi Kumrovec v Hrvatskem Zagorju rodil Josip Broz-Tito, predsednik zvezne vlade, vrhovni poveljnik Jugoslovanske armade in maršal Jugoslavije.

Njegova rojstna hiša je skromen kmečki dom. Njegov oče je bil Hrvat, mati pa Slovenka. Zgodnjo mladost je preživel med svojimi vrstniki, kmečkimi dečki in deklicami Hrvatskega Zagorja. Kmalu pa je moral od doma za kruhom in zaslužkom.

Postal je delavec-kovinar. Delal je v različnih krajih in tovarnah. Povsod je videl, kako bogati tovarnarji nečloveško izkoriščajo delavce. Mladi Tito je smrtno zasovražil izkoriščevalce in vsako izkoriščanje. Zato je že takrat sklenil, da se bo z vsemi silami boril za rešitev delovnega ljudstva. Vneto je zagovarjal pravice delavstva. S tem se je hudo zameril bogatašem. Začeli so ga preganjati: večkrat so ga vtaknili tudi v ječo, ker je tako neustrašeno branil delovno ljudstvo.

Tita tudi ječa ni uplašila. Ko so fašisti zasedli Jugoslavijo, je Tito začel odločno borbo proti njim. V svoje roke je vzel vodstvo te borbe in postal prvi poveljnik junaških partizanov. Štiri leta jih je vodil iz boja v boj. Skupaj z njimi je stopal od zmage do zmage. V tem velikem boju ni nikdar popustil. Iz najtežjih prilik je vedno našel izhod. S svojimi vojaki je bil dober kakor oče, a odločen. Strahu ni poznal. Zato so ga partizani imeli zelo radi. Navdušeno so mu sledili. Pod Titovim vodstvom so premagali vse sovražnike in osvobodili domovino Jugoslavijo.

Tudi danes vodi Tito vse Jugoslovane. Tito nas uči, kako moramo zgraditi državo, da bomo v njej srečno in zadovoljno živeli.

Svetuje nam in nas vzpodbuja Opozarja nas tudi na naše napake in nam daje navodila, kako naj jih odpravimo, da bo naše delo imelo stalen uspeh.

Tito nas je vzpodbudil, da smo si naredili načrt za izgraditev Jugoslavije. Napravili smo petletni plan, v katerem smo že v naprej določili, kaj vse bomo zgradili v petih letih, da bo naša država postala močna in bogata.

Pod Titovim vodstvom bomo do konca leta 1951. zgradili v Jugoslaviji nove elektrarne, nove tovarne, nove proge in nove ceste. Že v prvem letu Titove petletke smo zgradili nekaj velikih elektrarn in tovarn. Tako so n. pr. zgradili veliko elektrarno na Mariborskem otoku pri Mariboru. V Železniku pri Beogradu so postavili tovarno orodnih strojev. V njej bodo izdelovali stroje za druge tovarne. V Ljubljani so sezidali tovarno »Litostroj«, kjer bodo vliвали velike turbine za naše nove elektrarne. Tovarno v Železniku je zgradila jugoslovanska mladina. Prav tako je mladina zgradila važno progo Šamac—Sarajevo.

Do leta 1951. bomo odprli mnoge nove rudnike. Izboljšali bomo tudi naša polja, da nam bodo več rodila. Vse, kar rabimo za lepo in dostojno življenje, bomo izdelali in pridelali doma. Po petih letih ne bomo ničesar več kužovali v tujini. Postali bomo docela neodvisni. Močno se bo dvignilo blagostanje vsega našega delovnega ljudstva. Zgradili bomo socialistično družbo.

Maršal Tito nas je vodil v vojni, v kateri smo zmagali.

Tito pa nas vodi tudi v socializem. Kakor nas je v vojni vodil k zmagi, tako nas bo pripeljal k zmagi tudi v naši borbi za socializem. Privedel nas bo v lepše in srečnejše dni.

KAZALO

I. DEL

	Stran
Prvotna človeška družba	
1. Nastanek človeške družbe	3
2. Materinski in očetovski rod	4
3. Bronasta in železna doba	6
4. Osebna lastnina in suženjstvo	7
5. Zgodovinski spomeniki najstarejše človeške družbe v Sloveniji	8
Stari Slovani	
1. Družbena ureditev pri starih Slovanih	10
2. Preseljevanje Slovanov	11
3. Slovani in Obri	12
4. Slovenci in Vlahi	13
Slovenska samostojnost	
1. Samo	14
2. Karantanija	15
3. Pokristjanjevanje	16
4. Verske borbe	17
5. Ciril in Metod	18
6. Upor Ljudevita Posavskega	20
7. Posledice frankovske zmage	21
8. Ponemčevanje	22
Doba zgodnjega fevdalizma	
1. Nastanek fevdalizma	24
2. Ureditev fevdalne države	25
3. Prve jugoslovanske fevdalne države	26
4. Mesta v fevdalni dobi	28
Jugoslovanske države v srednjem veku	
1. Slovenci pod nemškimi vladarji	30
2. Hrvatska pod madžarskimi kralji	31
3. Bosna v srednjem veku	32
4. Srbija pod Nemanjići	34
5. Makedonija	36
Turki	
1. Turško prodiranje na Balkan	38
2. Turški pohodi v Slovenijo	39

II. DEL

Protestantstvo	
1. Zakaj je nastalo protestantstvo	3
2. Prve slovenske knjige	4
3. Konec protestantstva na Slovenskem	6

	Stran
Graščaki in kmetje	
1. Gradovi in življenje v njih	8
2. Tlačanstvo in tlačani	9
3. Življenje kmetov pod graščaki	11
Kmečki upori	
1. Zakaj so se kmetje začeli upirati	12
2. Kmečke vojne	13
Ilirija	
1. Francoska revolucija	15
2. Ilirske province	19
Slovinci pod Avstrijo	
1. Krvavi dnevi v Franciji	21
2. Leto 1848. v Avstriji	22
3. „Zedinjena Slovenija“	24
Razmere na Hrvatskem	28
Prvi srbski upor	30
Nastanek industrije in delavskega razreda	
1. Odkritja in posledice odkritij	33
2. Socializem	35
3. Razvoj industrije v Sloveniji	37
Balkanska vojna	
1. Na pragu dvajsetega stoletja	40
2. Dva spopada	43
Nastanek in razvoj Sovjetske zveze	
1. Velika oktobrska socialistična revolucija	46
2. Boj s sovražniki	49
3. Doba mirne graditve	51
4. Velika domovinska vojna	54
Stara Jugoslavija	
1. Jugoslovani pred prvo svetovno vojno	57
2. V stari Jugoslaviji	59
Osvobodilna fronta	
1. Leto 1941.	61
2. Delo Osvobodilne fronte	62
Osvoboditev Jugoslovanov	
1. Borbe za osvoboditev	64
2. Velika zmaga	65
Ljudska oblast	
1. Drugo zasedanje AVNOJ-a	67
2. Federativna ljudska republika Jugoslavija	68
Maršal Tito	69

Popravi! V prvem delu na strani 20. beri v drugi vrsti od spodaj namesto leta 918. pravilno leta 819.